

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

ประเทศไทยถือเป็นแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีโบราณสถานสำคัญหลายแห่ง ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม จากองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) หรือ UNESCO ซึ่งประเทศไทยมีมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการขึ้นทะเบียนจาก UNESCO ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร และอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงได้จดทะเบียนเป็นมรดกโลกภายใต้ชื่อ "นครประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร" พร้อมกับ อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาได้จดทะเบียนเป็นมรดกโลกจาก ภายใต้ชื่อ "นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและเมืองบริวาร" ในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกสมัยสามัญครั้งที่ 15 เมื่อปี พ.ศ. 2534 ที่เมืองคาร์เทจ ประเทศตูนิเซีย เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม 2534 จากการที่ประเทศไทยมีมรดกทางวัฒนธรรมอันเป็น "มรดกโลก" ส่งผลให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในระดับชุมชนท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ ประกอบกับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาธุรกิจและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องจากการท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ประเทศ

ซึ่งจากผลการเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่พึ่งพาการใช้ทรัพยากรอันเป็นแหล่งโบราณสถานดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวและประชาชนในพื้นที่ โดยเฉพาะวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ ตลอดจนสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ในกรณีของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งได้รับการพิจารณาเป็นมรดกโลก นั้น เหตุผลตามเกณฑ์การพิจารณาคือการเป็นตัวแทนซึ่งแสดงผลงานชิ้นเอกที่จัดทำขึ้นด้วยการสร้างสรรค์อันชาญฉลาดและเป็นสิ่งยืนยันถึงหลักฐานของวัฒนธรรมหรืออารยธรรมที่ปรากฏให้เห็น โดยมีความเป็นเยี่ยมในการเลือกสรรทำเลที่ตั้ง มีการออกแบบผังเมืองอย่าง

เหมาะสม อาคารโบราณสถานมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ทางด้านกายภาพ ด้านประวัติศาสตร์และอารยธรรม อันทำให้อุทยานประวัติศาสตร์แห่งนี้จัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทาง ศิลวัฒนธรรมที่ได้รับความนิยมแห่งหนึ่งของไทย แต่สภาพการณ์ปัจจุบัน นั้น นักวิชาการ และ หน่วยงานภาครัฐคือ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรมมีความกังวลเกี่ยวกับการบริหารจัดการ พื้นที่ของแหล่งโบราณสถานแห่งนี้ ซึ่งจากการตรวจพื้นที่โดยคณะกรรมการมรดกโลกจากองค์การ ยูเนสโก ประจำประเทศไทย มีข้อท้วงติงว่าพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาต้อง ปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ให้ดีขึ้น ไม่เช่นนั้นอาจอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการถอดถอนจากการเป็นมรดก โลกได้ จากประเด็นดังกล่าวจึงทำให้เกิดการสัมมนาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการ อนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ขึ้น เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2551 ซึ่ง หน่วยงานที่เข้าร่วมระดมความคิดเห็น ได้แก่ กรมศิลปากร ผู้แทนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา องค์การบริหารส่วนจังหวัด นายกเทศมนตรีและสมาชิกเทศบาลนครพระนครศรีอยุธยา คณาจารย์จาก สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ตัวแทนจากโรงเรียน ต่าง ๆ และประชาชนชาวพระนครศรีอยุธยาที่ให้ความสนใจ ซึ่งได้ข้อสรุปว่าคณะกรรมการ แห่งชาติว่าด้วยอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก ประจำประเทศไทย และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่มีความกังวลเกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งโบราณสถานพระนครศรีอยุธยา ที่มีปัญหาการ จัดการพื้นที่อย่างไม่เหมาะสม โดยการสำรวจพบว่าสภาพภูมิทัศน์บริเวณชั้นในที่เรียกว่า พื้นที่ไข่ แดง (Core Zone) จำนวน 1,800 ไร่ กำลังมีปัญหาควรต้องปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ให้ดีขึ้น มิฉะนั้น อาจอยู่ในความเสี่ยงต่อการถูกถอดถอนออกจากการเป็นมรดกโลกได้

ดังนั้นการบริหารจัดการพื้นที่ที่จะร่วมกันบริหารจัดการมรดกโลกอุทยาน ประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา โดยถือความเป็นมรดกโลกเป็นตัวตั้งในการบริหารจัดการ ข้อสรุปนี้เป็นแนวโน้มที่แสดงให้เห็นว่าการบริหารจัดการมรดกโลกจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือ จากทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อให้สามารถดำรงความเป็นมรดกโลกไว้ได้ สำหรับอุทยาน ประวัติศาสตร์สุโขทัย – ศรีสัชนาลัย - กำแพงเพชร ตลอดทั้งเมืองเก่าบิรวาร ที่ได้รับการขึ้น ทะเบียนเป็นมรดกโลก เนื่องจากหลักฐานที่ปรากฏแสดงให้เห็นถึงผลงานทางสถาปัตยกรรมที่ โดดเด่น เป็นตัวแทนของศิลปกรรมไทยยุคแรกและเป็นต้นกำเนิดของการสร้างประเทศ จากการที่ ได้มีการพัฒนาพื้นที่เป็นอุทยานประวัติศาสตร์และได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ทำให้แต่ละปีมี นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้าเที่ยวชมจำนวนมาก อุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย ตั้งอยู่ที่ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัยมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมพื้นผ้า ความยาวประมาณ 2 กิโลเมตร กว้างประมาณ 1.6 กิโลเมตร มีประตูเมืองอยู่ตรงกลาง กำแพง

เมืองรอบด้าน ภายในยังเหลือร่องรอยพระราชวัง และวัด 26 แห่ง วัดที่ใหญ่ที่สุดคือวัดมหาธาตุ และมีอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช อยู่ด้านหน้าทางเข้าอุทยานประวัติศาสตร์ ส่วนอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ตั้งอยู่ที่ ตำบลศรีสัชนาลัย อำเภอ ศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย มีโบราณสถานทั้งหมด 215 แห่ง ดำเนินการสำรวจแล้ว 204 แห่ง รวมทั้งแหล่งโบราณคดีวัดชมชื่น และแหล่งเตาสังคโลกโบราณ โบราณสถานมีการต่อเติมจากสภาพเดิมน้อยกว่าที่อื่น ๆ ยังคงรักษามิติทัศน์ของเมืองประวัติศาสตร์ไว้อย่างครบถ้วน ส่วนอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรหรือซากังลาว จังหวัดกำแพงเพชร มีโบราณสถานตั้งอยู่ใจกลางเมือง อยู่ 2 วัด คือ วัดพระแก้ว กับ วัดพระธาตุ ปรางกุส พระพุทธรูปประธาน 3 องค์ ที่มีลักษณะสกุลช่างกำแพงเพชร คือ พระนลาฏ-กว้าง พระนาสิก-เป็นสัน และพระหูเหลี่ยม ซึ่งหาชมได้ยาก ใน กลุ่มโบราณสถานเขต อรัญญิก วัดล้วนแล้วแต่สร้างด้วยศิลาแลง เช่น วัดพระสี่อิริยาบถ มี พระพุทธรูปยืนปางประทานพร วัดช้างรอบ มีเจดีย์ใหญ่ ประติมากรรมช้างทรงเครื่อง 68 เชือก วัดพระนอน มีเศาศิลาแลงขนาดใหญ่หนักต้นละ 30 ตัน จำนวน 30 ตัน วัดพระสิงห์ มีโกถนพระพุทธรูปศิลาแลงขนาดใหญ่ โบราณสถานในเขตเมืองนครชุมเก่า ผังตะวันตกแม่น้ำปิง มีเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ตั้งอยู่กลางทุ่งเศรษฐีและวัดอื่น ๆ (วัฒนธรรม พัฒนาการ ทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดกำแพงเพชร 2542)

ด้วยปัจจัยดังกล่าวจังหวัดสุโขทัย จังหวัดกำแพงเพชร จึงมียุทธศาสตร์ต่อการพัฒนาพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย -ศรีสัชนาลัย - กำแพงเพชร มีการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีความปลอดภัยและแก่นักท่องเที่ยว รวมถึงพัฒนาคุณภาพสินค้าของกลุ่มอาชีพของแต่ละตำบล ตลอดจนมีการส่งเสริมสนับสนุนจากคณะกรรมการหมู่บ้านในการแก้ไขข้อพิพาทต่างๆในการบริหารจัดการต่างๆ อันเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้อุทยานประวัติศาสตร์ในบริเวณดังกล่าวยังคงความเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรม ในการธำรงรักษาแหล่งมรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย – ศรีสัชนาลัย - กำแพงเพชร ให้คงความเป็นมรดกโลกได้อย่างยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือ จากผู้ที่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับชุมชนท้องถิ่น และระดับชาติ ซึ่งต้องมีจิตสำนึกในการรักษาหวงแหนสมบัติของชาติของแผ่นดิน มีความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก ตระหนักถึงคุณค่าของแหล่งมรดกโลก และเห็นถึงความสำคัญของการเข้าไปมีส่วนร่วมบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก เพื่อใช้ประโยชน์ อนุรักษ์และพัฒนาแหล่งมรดกโลกอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ตลอดไป ทั้งนี้ หลักการของอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลก

ของยูเนสโก ได้กำหนดว่าแหล่งมรดกโลกจำเป็นต้องมีระบบการจัดการที่ดี ซึ่งวิธีการที่ดีที่สุดคือ การให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้ทำงานร่วมกัน ในส่วนภาคพื้นเอเชียและแปซิฟิคนั้น องค์การยูเนสโก ได้ส่งเสริมสนับสนุนการทำแผนเพื่อการจัดการและพัฒนาพื้นที่และระบบนิเวศน์โดยรวม เพื่อเป็น ช่องทางให้เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับความจำเป็นในการพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งจะมี คุณประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น ด้านการมีงานทำ ด้านการอนุรักษ์ ด้านการพัฒนาอุตสาหกรรม ท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน อันเป็นการปรับความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ การท่องเที่ยว และการ พัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่น (www.unescobkk.org. 8 สิงหาคม 2551) ดังนั้น การมีส่วนร่วมใน การบริหารจัดการมรดกโลกของผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน และองค์กรต่าง ๆ จึง เป็นหัวใจสำคัญที่ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยที่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องมีความเข้าใจ แหล่งมรดกโลกในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาโดยรวม ซึ่งหลักการในเรื่องการมีส่วนร่วม ของประชาชนนี้เป็นหลักการที่สำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ เนื่องจาก กระบวนการมีส่วนร่วม นั้นเป็นกระบวนการกระจายอำนาจจากผู้ที่มีอำนาจเหนือมาเป็นอำนาจใช้ ร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นับว่ามีความสำคัญยิ่งต่อแนวคิดและแนวปฏิบัติที่ส่งผลให้ผู้มีส่วนร่วม เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ หรือยินยอมปฏิบัติตาม หรือตกลงยอมรับได้อย่างสมัครใจ เต็มใจ อันนำไปสู่การแก้ปัญหาาร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ (วันชัย วัฒนศัพท์ , www.med.md.kku.ac.th. 14 สิงหาคม 2551)

ฉะนั้น การให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมผ่านทางการบริหารจัดการอย่าง เหมาะสมจึงเป็นวิธีการในการจัดการเมืองและทรัพยากรอันเป็นมรดกโลกให้สามารถผสมผสาน กันได้เพื่อการพัฒนาที่สมดุล ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาถึงการเข้ามามี ส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก ในด้านต่าง ๆ ซึ่งการเข้ามามีส่วนร่วม ของชุมชนนั้นมีความสำคัญอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นในด้านการจัดการพื้นที่ การจัดการทรัพยากร การปกป้องรักษา การใช้ การศึกษาวิจัย การจัดการแหล่งทุน การให้ความรู้ และการตลาด เพื่อให้ การรักษาอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย- กำแพงเพชร คงความเป็นมรดกโลกไว้ได้อย่างยั่งยืน โดยไม่ถูกทอดถอนจากการขึ้นทะเบียน เป็น มรดกโลกทางวัฒนธรรม จากองค์การยูเนสโก ตลอดจนวิเคราะห์ถึงความรู้ความเข้าใจของ ชุมชนเกี่ยวกับมรดกโลก โดยสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่ง มรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนา ลัย-กำแพงเพชร ทั้งนี้ เพื่อแสวงหาแนวทางในการพัฒนา และเพิ่มศักยภาพการมีส่วนร่วมของ ชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกให้เหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพของชุมชนและ

ท้องถิ่น อันเป็นการสร้างความสมดุลระหว่างการดำรงฐานะการเป็น “มรดกโลก” กับการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน และท้องถิ่น และอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของประเทศให้ยั่งยืนสืบไป ซึ่งหากไม่มีการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการ และอำรรักษาแหล่งมรดกโลกไว้ อาจส่งผลร้ายแรงต่อแหล่งมรดกโลก มีสภาพเสื่อมโทรม มีผู้บุกรุกทำลาย หรือมีการกระทำอื่นใด นอกเหนือจากที่กล่าวแล้ว อาจส่งผลให้ องค์การยูเนสโก ประกาศถอดถอนอุทยานประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา และ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร จากการเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมได้ และเพื่อให้มีการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นต่อไปและก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในการมีส่วนร่วมด้านการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกและสร้างแนวทางการในการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อแหล่งมรดกโลกซึ่งสามารถนำไปปรับใช้ในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกอื่น ๆ ที่มีลักษณะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมเช่นเดียวกับประเทศไทย

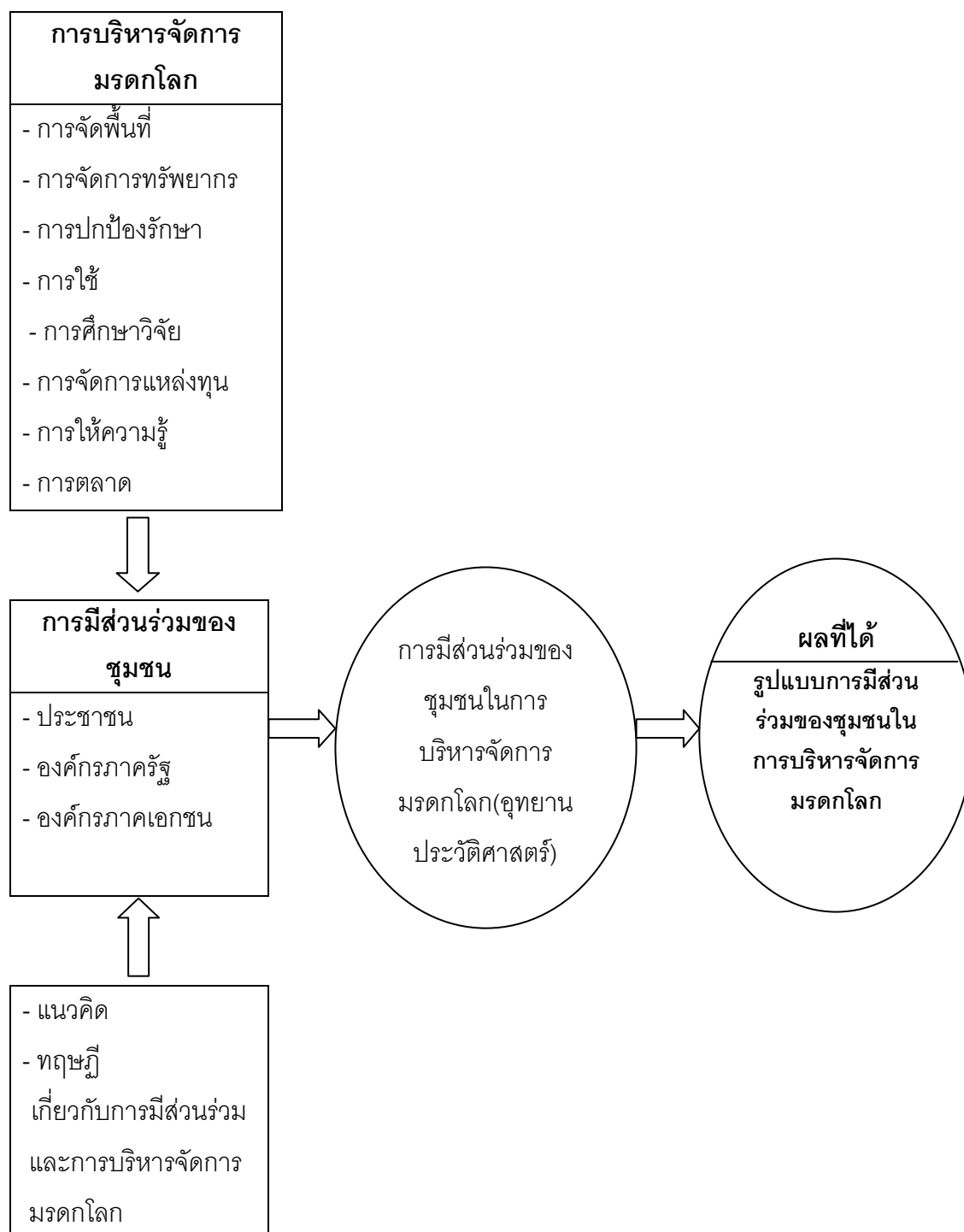
วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการศึกษา เรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก ตามหลักขององค์การยูเนสโก เพื่อเป็นองค์ความรู้สำหรับชุมชนในพื้นที่แหล่งมรดกโลกในการเพิ่มศักยภาพมีส่วนร่วมบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกและอำรรักษาไว้ซึ่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกกรณีศึกษา อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย – ศรีสัชนาลัย -กำแพงเพชร
2. เพื่อค้นหาแนวทางในการสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก
3. เพื่อ วิเคราะห์และ แสวงหาแนวทางเพิ่มศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการ แหล่งมรดกโลกอย่างยั่งยืน

คณะผู้วิจัยขอเสนอกรอบแนวคิดการวิจัยที่ประกอบไปด้วยประเด็นสำคัญในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกตามหลักของ UNESCO ซึ่งแบ่งออกเป็น 8 ด้านตามกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านประชากร ประชากรของการวิจัย คือประชาชนที่มีครัวเรือนอยู่ในบริเวณรอบ ๆ แหล่งมรดกโลก และหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชนในพื้นที่แหล่งมรดกโลก

ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยเรื่องนี้มุ่งศึกษาการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกตามแนวทางการบริหารจัดการที่กำหนดโดยองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO เกี่ยวกับการจัดพื้นที่ การจัดการทรัพยากร การปกป้องรักษา การใช้ การศึกษาวิจัย การจัดการแหล่งทุน การให้ความรู้ และการบริหารจัดการด้านการตลาด

นิยามศัพท์

- 1) ชุมชน หมายถึง ประชาชนที่อาศัยอยู่รอบ ๆ บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์
- 2) การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชน ซึ่งประกอบด้วยผู้ที่มีครัวเรือนอยู่ในบริเวณแหล่งมรดกโลก หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน ในพื้นที่แหล่งมรดกโลกได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก
- 3) การบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก หมายถึง การดำเนินการเกี่ยวกับการจัดพื้นที่ การจัดการทรัพยากร การปกป้องรักษา การใช้ การศึกษาวิจัย การจัดการแหล่งทุน การให้ความรู้ และการตลาด ในพื้นที่แหล่งมรดกโลก
- 4) แหล่งมรดกโลก ในที่นี้ หมายถึง พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งตั้งอยู่ในอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย – ศรีสัชนาลัย – กำแพงเพชร ซึ่งตั้งอยู่ใน อำเภอเมือง อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย และ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรที่ขึ้นทะเบียนกับ UNESCO
- 5) รูปแบบ หมายถึง แนวทาง หรือวิธีการดำเนินงาน ที่จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก

ข้อตกลงเบื้องต้น

เนื่องจากงานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ ดังนั้นข้อความภาษาที่ได้จากสัมภาษณ์เชิงลึก และการจัดทำ Small Group discussion จึงขอใช้ภาษาหรือคำพูดที่ได้จากเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างในการเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลการวิจัยจะเป็นองค์ความรู้สำหรับชุมชนในพื้นที่แหล่งมรดกโลกในการนำไปประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มศักยภาพมีส่วนร่วมบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกให้เกิดประโยชน์สูงสุด
2. ผลการวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน ในการวางแผนบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกอย่างยั่งยืน เพื่อการใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ และการพัฒนา ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องนี้ได้ศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องที่สำคัญ ประกอบด้วย แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการมรดกโลก และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ทฤษฎีและแนวคิดหลักการบริหารจัดการ
2. แนวคิดและทฤษฎีการบริหารจัดการมรดกโลกทางวัฒนธรรม
3. แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม
4. แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ทฤษฎีและแนวคิดหลักการบริหารจัดการ

1.1 หลักการบริหารจัดการที่ดี

การบริหารจัดการที่ดีหรือหลักธรรมาภิบาล หมายถึง “หลักการบริหารงานที่มุ่งเน้นหลักการ โดยไม่ใช่หลักการที่เป็นรูปแบบทฤษฎีการบริหารงานแต่เป็นหลักการซึ่งหากมีการยอมมาใช้ในการบริหารงานแล้ว จะเกิดความเชื่อมั่นว่าจะนำมาซึ่งผลลัพธ์ที่ดีที่สุด” (ดร.ถวิลวดี บุรีกุล.2547) การปฏิบัติงานหรือการดำเนินการตามโครงการหรือกิจกรรมใดภายในองค์กร จะเป็นรูปแบบขององค์กรที่เป็นทางการหรือรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ อีกทั้งองค์กรนั้น ๆ จะมีขนาดองค์กรขนาดใดก็ตามรวมถึงชุมชนเล็กๆ “หลักการบริหารจัดการที่ดี” เป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้การทำงานบรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ขององค์กรหรือชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542 พอสถูปองค์ประกอบของหลักการสำคัญของการบริหารจัดการที่ดีได้ 6 ประการ ดังนี้

หลักนิติธรรม หมายถึง การตรากฎหมาย กฎ กติกาที่ถูกต้องเป็นธรรม การบังคับใช้เป็นไปตามกฎ กติกาที่ตกลงกันไว้ คำนึงถึงสิทธิเสรีภาพความยุติธรรมของสมาชิก

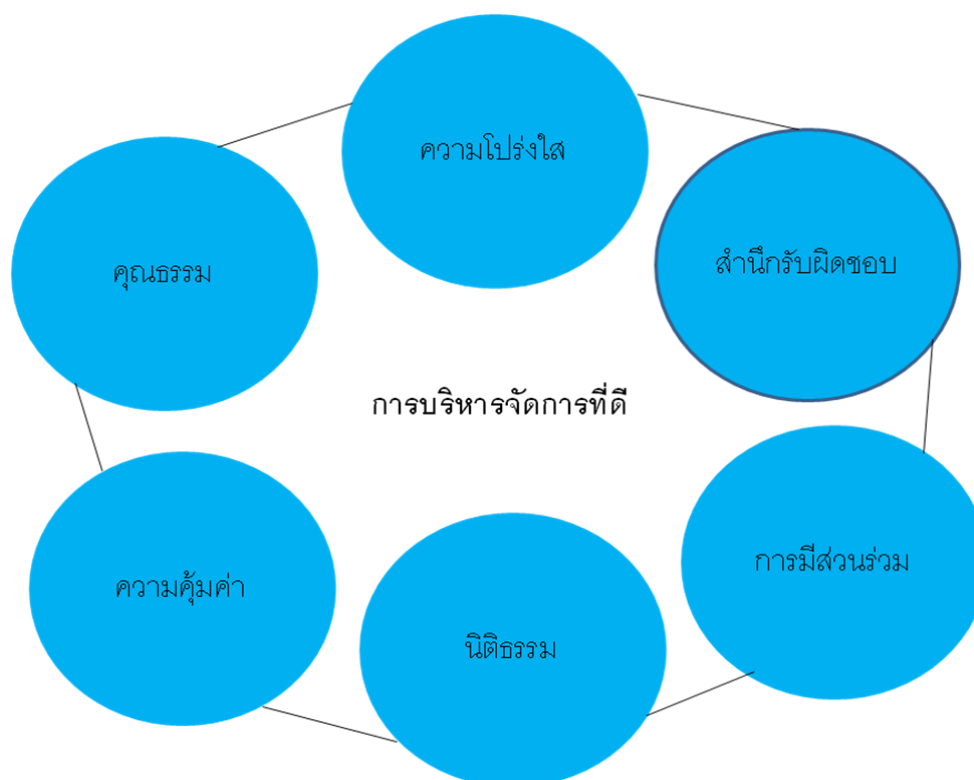
หลักคุณธรรม หมายถึง การยึดมั่นความถูกต้องดีงาม ส่งเสริมสนับสนุนให้ และประชาชนพัฒนาตนเอง เพื่อให้มีความซื่อสัตย์ จริงใจ ชยัน อุดหนุน มีระเบียบวินัย ประกอบ อาชีพสุจริต

หลักความโปร่งใส หมายถึง การไว้วางใจของคนในชาติ โดยปรับปรุงกลไก การทำงานของทุกองค์ให้มีความโปร่งใสประชาชนเข้าถึงข้อมูลได้สะดวกเข้าใจง่าย มีกระบวนการ ให้ประชาชนตรวจสอบความถูกต้องชัดเจนได้

การสำนึกรับผิดชอบ หมายถึง การตระหนักในสิทธิหน้าที่ สำนึกในความ รับผิดชอบต่อสังคม การใส่ใจปัญหาสาธารณะ การกระตือรือร้นในการแก้ปัญหา การเคารพใน ความคิดเห็นที่แตกต่างและความกล้าที่ยอมรับผลดีผลเสียจากการกระทำของตนเอง

หลักความคุ้มค่า หมายถึง การบริหารจัดการทรัพยากรที่จำกัดให้เกิด ประโยชน์สูงสุด ประหยัดใช้อย่างคุ้มค่า สร้างสรรค์ผลผลิตและกา ารบริการให้มีคุณภาพ อนุรักษ์ ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุให้สมบูรณ์ยั่งยืนโดยมุ่ง ประโยชน์สูงสุด

หลักการมีส่วนร่วม หมายถึง การทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องใน ทรัพยากรที่ประชาชนเป็นเจ้าของและการบริหารจัดการตัดสินใจ การจัดสรรทรัพยากร ร่วมวางแผน ร่วม ปฏิบัติ รวมตลอดจนการควบคุมโดยตรงจากประชาชน

1.2 วิธีนำคนมาร่วมงาน

นอกจากการใช้หลักการบริหารจัดการที่ดี ในปัจจุบันการที่จะทำให้อำนาจสามารถปฏิบัติงานตามความสามารถรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง บทบาทหน้าที่ของตนเองเพื่อจุดมุ่งหมายที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายองค์การ การนำหลักการบริหารในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งมาใช้ในการบริหารคนให้มาร่วมงานต้องอาศัยการบูรณาการหลักการบริหารหรือแนวคิดต่าง ๆ มาใช้ร่วมกัน ดังนั้น วิธีนำคนมาร่วมงานเกิดจากการนำหลักการบูรณาการมาใช้ โดยใช้ชื่อว่า “บวร” ได้ถูกนำมาใช้เมื่อปี พ.ศ. 2530 - 2531 ที่ประกอบด้วยคน 3 กลุ่ม

กลุ่มแรก คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน (เมื่อสมัยก่อนยังไม่มีองค์การบริหารส่วนตำบล)

กลุ่มที่สอง คือ พระภิกษุสงฆ์ที่ประชาชนในชนบทมีความผูกพันกับวัดเป็นอย่างมาก

กลุ่มที่สาม คือ ครู ถือว่าเป็นผู้มีความรู้สั่งสอนเยาวชนให้มีความรู้ คอยแนะนำผู้ปกครองให้เอาใจใส่ต่อการศึกษาศึกษาของบุตรธิดาในสมัยก่อน

คนสองกลุ่มหลังที่กล่าวมา คือ ครูและพระภิกษุสงฆ์ถือว่าเป็นผู้นำโดยธรรมชาติ วิธีการให้คนทั้งจังหวัดมาร่วมกันคิด ร่วมกันทำงานให้จังหวัด โดยการนำคนในส่วนต่างๆ ของสังคมมาร่วมกัน คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มาเป็นตัวแทนของ “หมู่บ้าน” เรียกสั้น ๆ ว่า “บ้าน” นำครูมาเป็นตัวแทนของ “โรงเรียน” นำพระภิกษุสงฆ์มาเป็นตัวแทนของ “วัด” โครงการนี้จึงชื่อว่า บ้าน – วัด – โรงเรียน โดยเรียกย่อ ๆ ว่า “บวร”

การบริหารจัดการโครงการคือ การจัดให้มีการฝึกอบรมสมาชิก “บวร” ในเรื่องต่างๆ ให้เข้าใจตรงกัน คิดอย่างเป็นเหตุเป็นผลให้ตรงกัน จะก่อให้เกิด “พลัง” ของจังหวัด เมื่อสร้างพลังให้เกิดในจังหวัดแล้วจังหวัดเกิดขึ้นแล้วงานยากแค่ไหนก็ทำสำเร็จ ทุกครั้งที่ทำงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งจะมีการประชุมระหว่างภาคีรัฐหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับสมาชิก “บวร” จะนำนโยบายของจังหวัด ของภาคีรัฐมาพิจารณา พร้อมขอความคิดเห็นปัญหาของท้องถิ่นทั้งระยะสั้นและระยะยาวที่เกี่ยวข้องกับงานที่ทำนั้น มาแลกเปลี่ยนหาจุดพืดแล้วจึงทำเป็นแผนปฏิบัติ สำหรับการชี้แจงให้ประชาชนในท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ทราบนั้น ข้าราชการหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ต้องไปชี้แจง ให้สมาชิก “บวร” เพราะประชาชนพูดคุยกับประชาชนย่อมเข้าใจมากกว่าพูดคุยกับข้าราชการที่เกี่ยวข้อง วิธีการทำงานแบบนี้จะทำให้การบริหารจัดการที่ดีได้ผลมาก (ผ้น จันทรพาน .2549)

1.3 การใช้หลักการจัดการความรู้มาใช้กับชุมชนปฏิบัติ

การจัดการความรู้ (Knowledge Management) เป็นเครื่องมือสำคัญในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันของคนหรือชุมชน ในปัจจุบันพบว่าการใช้เครื่องมือการจัดการความรู้ ได้ถูกนำมาใช้ในองค์กรต่างๆ และเป็นเรื่องที่ปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ชุมชนในชนบทตามจังหวัดต่าง ๆ การจัดการความรู้ถูกนำมาใช้น้อยมาก ทำให้ประชาชนหรือชุมชนขาดส่วนของการแลกเปลี่ยนความรู้จากประสบการณ์ ความรู้ความชำนาญในด้านต่าง ๆ หลักการนำเครื่องมือ “การจัดการความรู้” มาใช้จึงมีความสำคัญของการกระตุ้นหรือการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนได้เป็นอย่างดี ดังนั้นจึงขอแนะนำแนวคิดและหลักการการจัดการความรู้มาใช้กับ “ชุมชนปฏิบัติ”

ชุมชนปฏิบัติ หมายถึง กลุ่มคนที่มีความสนใจมีปัญหา หรือมีแรงปรารถนา (passion) ในสิ่งหนึ่งร่วมกัน และเสริมสร้างความรู้ ความเชี่ยวชาญในสิ่งที่สมาชิกในชุมชนเห็นร่วมกันผ่านการปฏิสัมพันธ์ภายในชุมชนอย่างต่อเนื่องกลุ่มคนเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องทำงานร่วมกันทุกวัน จะพบปะกันเพราะมองเห็นคุณค่าในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในเวลาที่มีโอกาสรวมตัวกัน จะเกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ที่ลึกซึ้ง รวมถึงคำแนะนำต่าง ๆ ที่สามารถช่วยกันแก้ไขปัญหา พุดคุยกันเกี่ยวกับสถานการณ์ ความต้องการของกลุ่ม สำรวจความคิดเห็น

ต่างๆโดยปฏิบัติราวกับเป็นคณะกรรมการบริหารขนาดย่อม และอาจสร้างเครื่องมือ มาตรฐาน การออกแบบพื้นฐาน คู่มือ เอกสารต่าง ๆ หรือเพียงแค่กลุ่มสมาชิกเหล่านั้นพัฒนาความเข้าใจ ร่วมกัน ไม่ว่าจะสะสม ความรู้ในรูปแบบใด สามารถเชื่อมเข้าหากันอย่างไม่เป็นทางการ ผ่านคุณค่าที่สมาชิกค้นพบจากการเรียนรู้ร่วมกัน

ชุมชนปฏิบัติไม่ใช่แนวความคิดใหม่ แต่เป็นโครงสร้างทางสังคมในการ จัดการความรู้ตั้งแต่ยุคแรกดั้งเดิม ดังนั้น ประชาชนทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนปฏิบัติที่มีอยู่ทุก หนทุกแห่ง ไม่ว่าจะเป็นที่ทำงาน ที่บ้าน ที่โรงเรียน ขณะที่ชุมชนบางแห่งมีชื่อเรียก แต่บางชุมชนก็ ไม่มีชื่อ บางชุมชนเรารู้จักเป็นอย่างดี บางชุมชนเก็บตัวเงียบจนไม่มีใครรู้ คนในสังคมส่วนใหญ่ ล้วนเคยเคยกับประสบการณ์การเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

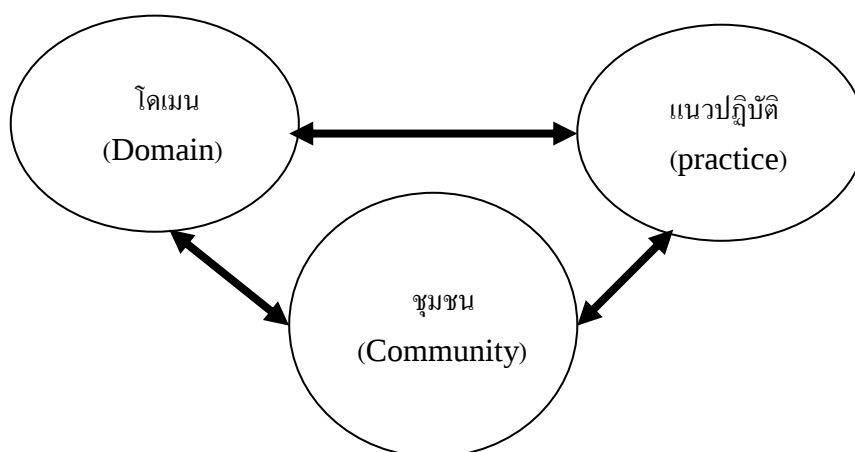
ชุมชนปฏิบัติและองค์ประกอบโครงสร้าง โมเดลโครงสร้างประกอบด้วย

โดเมน (Domain) หมายถึงการสร้างหลักการพื้นฐานและความรู้สึกถึงตัวตน ร่วมกัน โดยเน้นย้ำวัตถุประสงค์และคุณค่าที่มีต่อสมาชิกและผู้มีส่วนร่วมอื่น ๆ ของชุมชน โดเมน จะสร้างแรงบันดาลใจให้ สมาชิกและช่วยเหลือและเข้าร่วมในชุมชน เน้นแนวการเรียนรู้ของ สมาชิก และช่วยให้สิ่งที่ชุมชนทำมีความหมาย การรู้ขอบเขตและความลึกลับของโดเมนจะช่วย ให้สมาชิกสามารถตัดสินใจได้อย่างชัดเจนว่า สิ่งใดควรค่าแก่การแลกเปลี่ยน จะนำเสนอแนวคิด อย่างไร กิจกรรมใดที่ควรดำเนินการ นอกจากนี้ยังช่วยให้มองเห็นศักยภาพของแนวคิดที่ยังไม่เป็น รูปร่างที่ชัดเจน

แนวปฏิบัติ (practice) หมายถึง ในที่นี้เปรียบเสมือน “แนวปฏิบัติในด้านต่างๆ อย่างมีเหตุผล” ซึ่งใช้ประกอบการตัดสินใจเพื่อชี้แนะว่าอะไรเป็นสิ่งที่ควรทำในโดเมนหนึ่งๆ ซึ่งก็คือ แนวทางการปฏิบัติและมาตรฐานร่วมที่กำหนดบรรทัดฐานของการกระทำ การสื่อสาร การแก้ไข ปัญหา ผลการปฏิบัติงานและความรับผิดชอบ ซึ่งทรัพยากรร่วมกันเหล่านี้จะประกอบไปด้วย ความรู้หลากหลายประเภท เช่น กรอบแนวคิดและการดำเนินการ บทเรียนจากอดีต แนวปฏิบัติที่เป็นเลิศ และวิธีการเรียนรู้ แนวปฏิบัติที่มีประสิทธิผลจะมีวิวัฒนาการขึ้นจนเป็นผลผลิตโดยรวม ของชุมชน ด้วยการนำมาผสมผสานกับการทำงานของสมาชิกในชุมชน แนวปฏิบัติจะจัดระเบียบ ความรู้ให้อยู่ในรูปแบบที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติที่สะท้อนให้เห็นมุมมองของสมาชิก ชุมชนแต่ละ แห่งอาจมีวิธีเฉพาะในการทำให้แนวปฏิบัติของตนมีความชัดเจนผ่านแนวทางที่ตนใช้พัฒนาและ แลกเปลี่ยนความรู้ บางชุมชนอาจใช้เรื่องเล่า ในทุกกรณีทีกล่าวมา วิธีการที่ใช้ในการสื่อสารและ เก็บรวบรวมความรู้ต่างสอดคล้องกับความต้องการในการใช้จริง

ชุมชน(Community) หมายถึง กลุ่มคนที่มีวัฒนธรรม ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน จึงทำให้มองเห็นความแตกต่างกันในหลายด้านเมื่อต้องทำงานร่วมกัน เช่น วิธีการทำงาน คำพูดและศัพท์ที่ใช้ รวมถึงภารกิจอื่น ๆ ด้วยจึงทำให้เกิดอุปสรรคที่ทำให้การทำงานและการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลค่อนข้างเป็นไปได้ยาก หลักการของชุมชนจะก่อให้เกิดประโยชน์ในภาพรวมของกลุ่มสมาชิกได้นั้น จะต้องเกิดจากการยึดมั่นวิสัยทัศน์ร่วมของชุมชนจะช่วยให้เกิดการเสริมสร้างความไว้วางใจและความสัมพันธ์

คนส่วนใหญ่มักชอบถามว่า สมาชิกของชุมชนแนวปฏิบัติจำเป็นต้องเกิดจากความสมัครใจหรือไม่ ชุมชนแนวปฏิบัติไม่ใช่ทีมที่ผู้บริหารจะสามารถกำหนดหรือประกอบได้โดยลำพัง เพราะความสำเร็จของชุมชนจะต้องพึ่งพาแรงปรารถนาส่วนตัวของสมาชิกเป็นอย่างมาก เพื่อให้เกิดแรงผลักดันที่มีประสิทธิภาพ สมาชิกอาจเกิดจากการเสนอตัว หรือการได้รับมอบหมาย แต่ความทุ่มเทที่ให้ชุมชนนั้นเกิดจากปัจจัยส่วนตัวโดยแท้จริง ดังนั้น การเข้าร่วมจึงควรเกิดจากความสมัครใจการเข้าร่วมนั้นสามารถสนับสนุนให้เกิดขึ้นได้ และความทุ่มเทแต่ละบุคคลทำให้เกิดชุมชนที่เปี่ยมไปด้วยพลัง ไม่ใช่สิ่งที่สามารถสร้างขึ้นหรือบังคับได้ บางครั้งต้องอาศัยการผลักดันเพื่อให้สมาชิกค้นพบคุณค่าของการเรียนรู้ร่วมกัน เพราะไม่มีสิ่งใดที่บอกว่าชุมชนแนวปฏิบัติจะต้องเกิดขึ้นอย่างทันทีทันใดในที่สุดแล้ว ความสำเร็จของชุมชนจะต้องมาจากพลังที่เกิดขึ้นในตัว of ชุมชนเองไม่ใช่เกิดจากการบีบบังคับ

โมเดลโครงสร้างการจัดการความรู้สู่การปฏิบัติของชุมชน

1.4 แนวคิดจากการใช้หลัก 7 ประการในการดูแลชุมชนปฏิบัติ

ถึงแม้ชุมชนจะมีความแตกต่างตามวัฒนธรรม ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต ดังนั้น การออกแบบให้เกิดความรู้สึกมีชีวิตร่วม บางครั้งไม่สามารถนำเทคนิคแบบดั้งเดิมที่ใช้การ

กำหนดโครงสร้างหรือการสั่งการเข้ามาใช้ แต่ควรออกแบบความรู้สึกแบบดั้งเดิม ที่ใช้การกำหนดโครงสร้างหรือกระบวนการแล้วนำมาปฏิบัติ ดังนั้น “**ความมีชีวิตชีวา**” (aliveness) ไม่ได้เกิดขึ้นแบบอัตโนมัติเสมอไป เพราะเราอาจมองเห็นได้หลายชุมชนไม่สามารถเติบโตไปไกลกว่าเครือข่ายใกล้เคียง เพราะเกิดการล้มเหลวในการดึงดูดความสนใจให้เกิดสมาชิกของชุมชนที่เพียงพอ หรือชุมชนอีกหลายชุมชนที่สลายหายไปทันทีภายหลังการเปิดตัว เพราะเหตุผลของการไม่มีพลังในการยืดเหนี่ยวชุมชนไว้ได้ ชุมชนจึงต่างกับทีมหรือโครงสร้างอื่น ๆ เพราะชุมชนต้องอาศัย “**การเชื่อเชิญ**” ให้เข้าร่วมปฏิสัมพันธ์เพื่อให้เกิดความมีชีวิตชีวา

การออกแบบเพื่อกระตุ้นให้เกิดความมีชีวิตชีวาจะมีความแตกต่างกับการออกแบบในแนวคิดแบบดั้งเดิมที่เน้นโครงสร้าง ระบบ และบทบาท เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การที่ค่อนข้างตายตัวและสอดคล้องกับองค์ประกอบของโครงสร้างองค์กร สำหรับชุมชนแนวปฏิบัติต้องอาศัยเป้าหมายขององค์กรและการออกแบบให้เกิดความมีชีวิตชีวา จำเป็นต้องใช้หลักการออกแบบที่แตกต่างกันออกไป

แนวทางการสร้างชุมชนปฏิบัติให้รู้จักตัวเองและให้เกิดชีวิตชีวาอาศัยหลัก

7 ประการ ที่ประกอบด้วย

- 1.การออกแบบเพื่อให้เกิดวัฒนธรรมชุมชนของตนเอง
- 2.การเปิดการสนทนาด้วยมุมมองทั้งภายในและภายนอก
- 3.การเชื่อเชิญให้เข้าร่วมด้วยระดับที่ต่างกัน
- 4.การเสริมสร้างให้เกิดทั้งพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัว
- 5.การมุ่งเน้นการมีคุณค่าของความรู้และประสบการณ์ในอดีตที่ผ่านมาของของสมาชิก
- 6.การผสมผสานระหว่างความคุ้นเคยและความตื่นตัว
- 7.การสร้างโอกาสและจังหวะให้ชุมชน

หลักการออกแบบดังกล่าวข้างต้นไม่ใช่สูตรสำเร็จ ต้องพัฒนาขึ้นมาจากความเข้าใจว่า องค์ประกอบต่าง ๆ ในการออกแบบทำงานร่วมกันอย่างไร ถ้าการทำให้หลักการออกแบบทั้ง 7 ประการชัดเจน ย่อมช่วยเพิ่มความยืดหยุ่น และพร้อมในการรับมือกับปัญหาต่าง ๆ (พูลลาภ อุทัยเลิศอรุณ .2547)

แนวคิดและทฤษฎีการบริหารจัดการมรดกโลกทางวัฒนธรรม

การบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก

องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้กำหนดระบบการจัดการแหล่งมรดกโลก โดยมีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้ (www.unescobkk.org รวมถึงคำ 8 สิงหาคม 2551)

1. แหล่งมรดกโลกทุกแหล่งจำเป็นต้องมีระบบการจัดการ โดยมีกรอบความคิดที่สำคัญของระบบการจัดการคือ การแบ่งพื้นที่การดูแลและจัดการมรดกโลก ให้มีส่วนของเขตพื้นที่คุ้มครองโบราณสถาน (Core zone) และเขตพื้นที่กันชน (Buffer zone) ในพื้นที่คุ้มครองโบราณสถานต้องมีความเข้มงวด ไม่ให้มีที่อยู่อาศัยของมนุษย์ ห้ามมิให้มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ นอกเหนือจากการอนุรักษ์ และมีการจัดการการเข้าเยี่ยมชมที่เหมาะสม

2. การจัดการแหล่งมรดกโลก ควรประกอบด้วยการดูแลในเรื่อง การจัดการทรัพยากรและการปกป้องรักษา การใช้ของมนุษย์ซึ่งรวมไปถึงการท่องเที่ยว การวิจัยและการเฝ้าระวัง และการบริหารจัดการ

2.1 การจัดการทรัพยากรและการปกป้องรักษา อันมาจากการคุกคามมรดกโลกเช่น การขยายตัวของเมือง การขโมยวัตถุทางศิลปะ สาเหตุและปัจจัยทางธรรมชาติ ต้องมีการเตรียมเผชิญปัญหาและเฝ้าติดตาม

2.2 การใช้ของมนุษย์ การเป็นแหล่งมรดกโลกทำให้มีการลงทุนเพิ่มขึ้น มีนักท่องเที่ยวมากขึ้น จึงจำเป็นต้องมีความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการท่องเที่ยว หากมีการบริหารที่ดีจะมีผลกระทบทางลบน้อยที่สุดต่อชุมชนและทรัพยากร

2.3 การวิจัยและเฝ้าระวัง องค์การภาครัฐและภาคเอกชน และผู้รับผิดชอบแหล่งมรดกโลก มีหน้าที่ประเมินสภาพ รวบรวมข้อมูลและแบ่งปันข้อมูลเพื่อการพัฒนา เนื่องจากต้องมีการรายงานต่อคณะกรรมการมรดกโลกอย่างเป็นทางการทุก 6 ปี หรือตามกำหนดที่ระบุไว้โดยคณะกรรมการมรดกโลก

2.4 การบริหารจัดการ ต้องมีการบริหารจัดการด้านการเงินจากแหล่งทุนต่าง ๆ ซึ่งเป็นความจำเป็นต่อการอนุรักษ์ การจัดการ และการพัฒนา การให้การศึกษา ซึ่งสำคัญสำหรับทุกคนที่เกี่ยวข้องกับแหล่งมรดกโลก ทั้งนักท่องเที่ยว ประชาชนในพื้นที่ และนักการเมืองท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความตระหนักในคุณค่า และให้แหล่งมรดกโลกได้รับการคุ้มครองที่ถูกต้องเหมาะสม การมีแผนการตลาดซึ่งครอบคลุมวัตถุประสงค์ของทางการและของชุมชนโดยทั่วถึง

การเงิน การจัดสรรงบประมาณที่เพียงพอเป็นสิ่งจำเป็นมากต่อการอนุรักษ์ การจัดการ และการพัฒนาแหล่งต่าง ๆ แหล่งเงินทุนต่างๆในที่นี่ อาจหมายถึง งบประมาณจากรัฐบาล จากส่วนกลาง งบประมาณระดับจังหวัด และระดับท้องถิ่น

การศึกษา การศึกษาเป็นสิ่งสำคัญสำหรับทุกคนที่เกี่ยวข้องกับแหล่งมรดกโลก ทั้งนักท่องเที่ยว ผู้จัดการแหล่งประชาชนในพื้นที่ และนักการเมืองท้องถิ่น ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้ตระหนักถึงคุณค่าของแหล่งนั้น ๆ และให้แหล่งมรดกนั้น ๆ ได้มีการคุ้มครองที่ถูกต้องและเหมาะสม

การตลาด ทุกพื้นที่แหล่งมรดกควรมีแผนทางด้านการตลาด ซึ่งครอบคลุมวัตถุประสงค์ของทางการ และความต้องการของชุมชนโดยทั่วถึง ทรัพย์สินของแหล่งมรดกครอบคลุมทั้งด้านวัสดุและด้านวัฒนธรรม รวมทั้งศาสนาพิธี ศิลปะและกิจกรรมทาง เศรษฐกิจ โดยการผนวกเอาสิ่งเหล่านี้เข้าไป ผู้เข้าเยี่ยมชมจะได้สัมผัสกับความมั่นคงและความเข้าใจลึกซึ้งต่อสถานที่นั้น

เมื่อมีการวางแผนการจัดการที่ได้รับการเห็นชอบตามกฎหมายที่เหมาะสมแล้ว เรื่องวิธีการ ดำเนินการตามแผน ให้การดำเนินงานบริหารด้านอนุรักษ์ คือ ระบบการจัดการตนเอง ด้วยความร่วมมือระหว่างชุมชนท้องถิ่น รัฐบาล นักวิชาการและธุรกิจเป็นไปอย่างราบรื่น โดย ระบบการจัดการที่ดีต้องเป็นไปด้วยความร่วมมือของชุมชนท้องถิ่น รัฐบาล นักวิชาการ และภาคธุรกิจ

บทบาทขององค์การยูเนสโก ในการดูแลรักษาทรัพยากรทางวัฒนธรรมมุ่งเน้นในด้านการป้องกัน (Prevention) การจัดการ (Management) และการช่วยเหลือ (Intervention) ซึ่งในการเข้าช่วยเหลือประเทศต่าง ๆ ในการดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมนั้นจะสนับสนุนกิจกรรมการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับการรักษาสภาพแวดล้อม โดยการปรับเปลี่ยนทัศนคติแนวคิดให้เป็นในแนวทางเดียวกับมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดการตระหนักในหมู่ประชาชน ส่งเสริมให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยเฉพาะประชาชนในชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วม (www.unescobkk.org. 22 สิงหาคม 2551)

ในการศึกษาแนวคิดและทฤษฎี การบริหารจัดการมรดกโลกดังกล่าวข้างต้น ควรทำความเข้าใจถึงความหมาย ที่สำคัญของ “มรดกทางวัฒนธรรม” ในการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาต่อไป

มรดกโลกทางวัฒนธรรม มีคำจำกัดความตาม มาตรา 4 ของพระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 มีคำจำกัดความของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ดังนี้

"โบราณสถาน" หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดย หลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี

"โบราณวัตถุ" หมายความว่า สสังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็น สิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ชากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับ ประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี

"ศิลปวัตถุ" หมายความว่า สิ่งที่ทำด้วยฝีมือและเป็นสิ่งที่นิยามกันว่ามีคุณค่า ในทางศิลปะ แต่ปัจจุบันนี้มีคำใหม่ ๆ เกิดขึ้นหลายคำหากแก้ไข พรบ. ฉบับ พ.ศ. 2504 คงต้อง บรรจุนิยามใหม่ ๆ เข้าไปอีก เช่น "แหล่งโบราณคดี" และ "อุทยานประวัติศาสตร์" คำจำกัด ความทางวิชาการของคำทั้งสองเป็นดังนี้

"แหล่งโบราณคดี" หมายถึง บริเวณที่มีหลักฐานของพฤติกรรมมนุษย์ในอดีต ทั้งที่ อยู่บนดิน ใต้ดิน และใต้น้ำ เช่น ที่อยู่อาศัย สุสาน ศาสนสถาน หรือสถานที่ประกอบอาชีพและ แหล่งเรืออับปาง

"อุทยานประวัติศาสตร์" หมายถึง บริเวณที่มีหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ สมัยใดสมัยหนึ่งของประเทศ หลักฐานและความสำคัญดังกล่าวอาจเป็นทางวัฒนธรรม การเมือง และสังคมวิทยาก็ได้

"วัฒนธรรม" สมัยก่อนแปลกันตรงตัวตามรูปศัพท์ว่า "ธรรมะอันเจริญ" เหมือนกับ "อารยธรรม" ทุกประการ ทั้ง ๆ ที่ทางวิชาการนั้นให้ความหมายต่างกัน กล่าวคือ **"อารยธรรม"** หมายถึง ความเจริญระดับเมือง ส่วน **"วัฒนธรรม"** เป็นคำที่ใช้หมายถึง ชีวิตความเป็นอยู่ทุก แง่มุมของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสปีชีส์ (Species) หนึ่ง และแคบเข้ามาก็เน้นวิถีชีวิตของกลุ่มสังคม ในกลุ่มสังคมหนึ่ง เช่น วัฒนธรรมจีน วัฒนธรรมไทย หรือแคบเข้ามาอีก เช่น ไทยลื้อ ไทยเขิน และ อื่น ๆ แต่คุณลักษณะที่เด่นที่สุดก็คือเป็นมรดกทางด้านความคิดหรือปทัฏฐานที่สืบทอดกันต่อมา ไม่ใช่การสืบทอดทางพันธุกรรม

หลักในการบริหารจัดการโดยเฉพาะมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและ ความสำคัญในปัจจุบัน ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ พิพิธภัณฑสถานและจุดหมายเหตุถือว่าเป็น

มรดกสำคัญทางวัฒนธรรมและมีคุณค่าต่อประเทศทั้งความสำคัญด้านการศึกษาเชิงวิชาการ รวมถึงผลที่มีค่าด้านจิตใจและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทย ซึ่งคุณค่าและความสำคัญ มรดกทางวัฒนธรรมจะบ่งบอกและแสดงให้เห็นถึงสิ่งต่อไปนี้

1. แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ประเทศและของโลก หมายความว่า โบราณสถานและโบราณวัตถุเป็นหลักฐานสำคัญว่าบรรพบุรุษที่อาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินนี้มีความเป็นอยู่อย่างไร ทำมาหากินอย่างไรมีความเชื่อในศาสนา มีการสืบทอดต่อมาถึงสมัยเราได้อย่างไร ทำให้ทราบถึงประวัติศาสตร์ของชาติทั้งด้านการเมือง การปกครอง การศาสนา การค้าขาย การทำมาหากินของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ

2. แสดงถึงเกียรติ ความภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่นและในชาติ เห็นได้ว่า ศิลปวัฒนธรรมไทยที่มีอยู่ ในรูปสิ่งก่อสร้างที่สวยงาม เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลา รูปหล่อ รูปปั้น แกะสลัก ส่วนใหญ่ที่พบเป็นเรื่องราวเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา พระพุทธรูป ลวดลายปูนปั้นประดับเจดีย์ ล้วนเป็นสิ่งยืนยันถึงความเป็นเลิศในฝีมืองานศิลปะ และได้สืบทอดต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงศิลปวัฒนธรรมไทยอันเป็นเกียรติภูมิและความภาคภูมิใจของคนไทยควรแก่การทำนุบำรุงรักษาไม่ให้สูญหายไปจากท้องถิ่น

3. แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกรัก สามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ประชาชน ระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ในครอบครัว หมู่บ้าน ท้องถิ่นและระดับประเทศ มรดกทางวัฒนธรรมในทางศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นที่สักการะบูชาของประชาชนทั้งระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ยังมีศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ในสถานที่ต่าง ๆ ที่ประชาชนในแต่ละท้องถิ่นมีความศรัทธาเชื่อถือร่วมกัน ก่อให้เกิดประเพณีต่าง ๆ ในท้องถิ่นมากมาย เป็นปัจจัยที่สามารถทำให้เกิดความรัก ความสามัคคีกลมเกลียวในหมู่ประชาชนในท้องถิ่น

4. แสดงให้เห็นถึงหลักฐานที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ค้นคว้าวิจัย โดยเฉพาะ ประวัติความเป็นมาของมนุษย์ ความเป็นอยู่ ความเชื่อ การปกครอง ตลอดจนเกิดการประดิษฐ์ คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ

5. แสดงให้เห็นถึงควมมีคุณค่าและประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนาท้องถิ่นในปัจจุบัน ที่ใดที่มีโบราณสถานหรือแหล่งโบราณคดี ก็จะมีการขุดค้น การอนุรักษ์ การบูรณะ เพื่อพัฒนา ปรับปรุงให้เป็นแหล่งศึกษาและท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หากมีการวางแผนสร้างระบบอำนวยความสะดวกที่เหมาะสม เช่นระบบไฟฟ้า ประปา ถนนหนทางเข้าสู่โบราณสถาน ที่มีประชาชน และนักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมก่อให้เกิดรายได้แก่ชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม

ถ้าโบราณสถานทุกแห่งได้รับการพัฒนานี้จะส่งผลให้ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

ดังนั้น การบริหารจัดการนับว่าเป็นสิ่งสำคัญของการดำเนินการตามภารกิจต่าง ๆ รวมทั้งด้านการดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรม หากท้องถิ่น ชุมชน หรือผู้ที่เกี่ยวข้องที่บริหารจัดการด้านนี้ได้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น จะสามารถนำไปสู่การได้รับประโยชน์อย่างยั่งยืน การบริหารจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมประเภทต่าง ๆ ควรเน้นกิจกรรมสำหรับการปรับปรุงโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี พิพิธภัณฑ์ จัดหมายเหตุประจำท้องถิ่นให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของท้องถิ่น รวมถึงกิจกรรมสร้างเครือข่ายของแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่นระดับต่าง ๆ กิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่

1. การจัดทำแผนแม่บทโบราณสถานแต่ละแห่ง
2. การจัดทำแหล่งเรียนรู้ประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นที่โบราณสถานตั้งอยู่
3. การจัดเจ้าหน้าที่ อาสาสมัครเฝ้าระวังและประชาสัมพันธ์โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุในท้องถิ่น
4. การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น หอจดหมายเหตุประจำท้องถิ่น
5. การส่งเสริมพัฒนาโบราณสถาน โบราณวัตถุให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
6. การจัดทำแผนที่แหล่งโบราณคดี
7. การจัดตั้งกลุ่ม ชมรม เพื่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

การบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ มีดังนี้

1. ด้านการเผยแพร่

การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมจะสำเร็จได้จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายในสังคมวงกว้าง ทั้งที่เป็นองค์กร และตัวบุคคล รวมทั้งจากภาครัฐและเอกชน ความร่วมมือเช่นนี้จะเกิดได้เมื่อทุกฝ่ายมีความเข้าใจและตระหนักว่าตนมีหน้าที่อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไว้ให้คนรุ่นต่อไปสามารถใช้เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อส่วนรวมได้ การเผยแพร่ความรู้หรือสนับสนุนการเผยแพร่ความรู้ จึงเป็นสิ่งที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่าง ๆ ต้องทำและร่วมมือกัน เพื่อสร้างความเข้าใจและความตระหนักดังกล่าว แก่สาธารณชนทั่วไปองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชนทั่วไปได้โดยการจัดกิจกรรมให้ความรู้ เช่น โครงการหรือกิจกรรม จัดทำ หรือสนับสนุนการจัดทำ หรือการปรับปรุง ป้ายสื่อ

2. ด้านการอนุรักษ์

กรมศิลปากร เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ การซ่อม บูรณะ หรือสงวนรักษานั้น จะต้องกระทำอย่างระมัดระวังมิให้เสียหายไปกว่าเดิม ทั้งนี้เพื่อรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์ศิลปกรรม และความเป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุของสิ่งนั้น กรมศิลปากรนั้นได้วางระเบียบปฏิบัติหลายประการว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ.2528 แต่ละข้อล้วนแต่เน้นเรื่องการรักษาให้คงคุณค่าของเดิมให้ปรากฏเด่นชัดมากที่สุด เช่น ระเบียบข้อที่ 14 ระบุว่า "โบราณสถานที่เป็นปูชนียสถานอันเป็นที่เคารพบูชา ซึ่งเป็นที่รู้จักคุ้นเคยกันดีของประชาชนโดยทั่วไป จะต้องบูรณะไว้โดยไม่มีการแก้ไข เปลี่ยนแปลง ลักษณะสี ทรวดทรง ซึ่งจะทำให้โบราณสถานนั้นหมดคุณค่า หรือเสื่อมความศักดิ์สิทธิ์ไป" เป็นต้น ดังนั้น การอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุเป็นหน้าที่ของทุกคน ตาม

พระราชบัญญัติโบราณวัตถุโบราณสถาน พ.ศ . 2504 มีอนุสัญญาระหว่างประเทศ และทำสัญญากับบางประเทศเพื่อป้องกันการนำเข้า -ส่งออกโบราณวัตถุที่ผิดกฎหมาย เช่น โบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่เป็นหลักฐานความเป็นมาของประเทศชาติ จะซื้อขายได้ก็เฉพาะสิ่งของที่เป็นสมบัติส่วนตัวที่ได้รับเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษผู้สร้างขึ้นมาเท่านั้น แต่ในปัจจุบันก็ยังมีการซื้อขายโบราณวัตถุอันเป็นสมบัติของชาติกันอย่างกว้างขวาง โดยไม่ได้เกรงกลัวกฎหมาย

ดังนั้น วิธีเดียวที่อาจช่วยแก้ปัญหานี้ได้คือ การกระตุ้นจิตสำนึกของคนให้มีความรู้สึกรับผิดชอบที่จะร่วมแรงร่วมใจอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุของประเทศไทยให้เป็นสมบัติวัฒนธรรมของบ้านเมืองมิใช่เป็นสมบัติส่วนตัว ให้มีความรู้สึกหวงแหน ทั้งนี้จะต้องรื้อกระบวนทัศน์ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป มรดกทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ใช้สติปัญญาและความรู้ความสามารถสร้างขึ้นใหม่ทั้งหมดหรือดัดแปลงจากทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ต่อตน และสังคมในสมัยนั้น ๆ สถานที่และสิ่งของเหล่านั้น เมื่อตกทอดเป็นมรดกมาถึงคนรุ่นเรา ก็กลายเป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุ การอนุรักษ์สิ่งเหล่านั้นไว้ใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ที่เป็นหน้าที่ของคนรุ่นเราและรุ่นต่อ ๆ ไป การ "อนุรักษ์" และการ "พัฒนา" จึงเป็นหลักการที่ต่อเนื่องกัน กระแสพระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ที่ทรงพระปรีชาสามารถ และเข้าพระราชหฤทัยถึงประโยชน์ของทรัพยากรทุกประเภทอย่างลึกซึ้งจนเกิดโครงการ "พัฒนา" ในพระราชดำริเป็นตัวอย่างให้หน่วยงานรัฐบาลและเอกชนดำเนินตามจนบรรลุความสำเร็จมากมายในขณะเดียวกันพระองค์ก็ได้พระราชทานกระแสพระราชดำรัสให้เห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทโบราณสถานและโบราณวัตถุไว้ด้วย เพื่อให้ช่วยกันอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่า เนื่องในวโรกาสเสด็จพระราชดำเนินเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยาพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2504 มีความดังนี้ "โบราณวัตถุ

ศิลปวัตถุ และโบราณสถานทั้งหลายนั้น ล้วนเป็นของมีคุณค่าและจำเป็นแก่การศึกษา ค้นคว้าในทางประวัติศาสตร์ ศิลปะและโบราณคดี เป็นเครื่องแสดงความรุ่งเรืองของชาติไทยที่มีมาแต่ในอดีตกาล สมควรจะสงวนรักษาให้คงถาวร เป็นสมบัติส่วนรวมของชาติไว้ตลอดกาล” เราจึงควรช่วยกันหาทางรวบรวมโบราณวัตถุและศิลปวัตถุของเรา แล้วจัดสร้างพิพิธภัณฑสถานเก็บรักษาไว้

3. ด้านการดูแล

ภารกิจและกิจกรรมที่กรมศิลปากรดำเนินการถ่ายโอนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นเฉพาะในส่วนของการปกป้องคุ้มครองควบคุม ดูแล รักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีกรอบและแนวคิดดังนี้

3.1 การรักษาความสะอาด การถากถางวัชพืชต้นไม้ที่ขึ้นบนโบราณสถาน ต้นไม้ที่มีประโยชน์อาจขุดเคลื่อนย้ายออกไปได้ แต่ถ้าเป็นต้นไม้ที่ไม่มีประโยชน์จำเป็นต้องตัดโค่นให้ใช้มีดหรือขวานหรือเลื่อย ตัดโค่นให้ชิดส่วนโคนมากที่สุดหากเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ให้ทำการตัดลิดกิ่งจากส่วนยอดลงมา ฟังระวังไม่ให้โบราณสถานเสียหาย ห้ามใช้วิธีจุด ดึง ถอน เพราะรากต้นไม้ที่ยึดติดกับโบราณสถานอาจทำความเสียหายให้แก่โบราณสถานได้ ต้นไม้ที่ขึ้นบริเวณโบราณสถาน ให้พิจารณาว่าต้นไม้นั้นเป็นอันตรายต่อโบราณสถานหรือไม่ หากเป็นอันตรายให้ทำการตัดต้น หรือลิดกิ่งก้านเพื่อป้องกันอันตรายและความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นกับโบราณสถานได้ หากเป็นต้นไม้หวงห้าม เช่น ต้นสัก ต้นเต็ง ต้นรัง ต้นชิงชัน ต้นยางซึ่งกฎหมายห้ามตัดโค่น ต้องขออนุญาตจากป่าไม้จังหวัดหรือป่าไม้อำเภอเสียก่อน

3.2 การกำจัดสิ่งกีดขวาง ที่เกิดจากขึ้นบนโบราณสถาน โบราณวัตถุที่แตกหัก หลุดร่วงลงมาอยู่บนพื้น ต้องบันทึกรายการและจุดที่ร่วงหล่นก่อนที่จะรวบรวมเคลื่อนย้ายไปจัดเก็บในบริเวณใกล้เคียงที่เหมาะสมและเป็นระเบียบ สิ่งของที่ไม่เป็นประโยชน์ให้เคลื่อนย้ายออกจากโบราณสถาน

3.3 จัดเตรียมถังขยะที่มีรูปลักษณะที่เหมาะสมให้พอเหมาะ และมีตำแหน่งที่ตั้งที่เหมาะสม

3.4 การปกป้องคุ้มครอง/รักษาความปลอดภัย โดยจัดให้มีเวรยาม ฝ้าดูแลโบราณสถานและพื้นที่โดยรอบ เพื่อไม่ให้เกิดการกระทำใด ๆ อันจะก่อให้เกิดความเสียหายให้แก่โบราณสถานและพื้นที่ทั้งจากการกระทำของมนุษย์และสัตว์ การเพิ่มมาตรการพิเศษในการรักษาความปลอดภัย เช่น ติดตั้งสัญญาณกันขโมยหรือสัญญาณป้องกันอัคคีภัย ทำรั้วและเหล็กดัดรอบโบราณสถาน

3.5 การซ่อมแซมเบื้องต้นตามรูปแบบ วัสดุ และวิธีการดั้งเดิม การซ่อมแซมเบื้องต้น ตามรูปแบบวัสดุและวิธีการดั้งเดิมเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ที่สามารถแก้ไขให้ส่วนที่ชำรุดเสียหายเล็กน้อย ๆ กลับสู่สภาพที่ดีใช้สอยต่อไปได้ โดยไม่กระทบต่อคุณค่าลักษณะเด่นของโบราณสถานนั้น ๆ รวมถึงดำเนินการซ่อมแซมเพื่อบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้น รอคการอนุรักษ์ที่เหมาะสมซึ่งต้องการความชำนาญในลำดับต่อไป ควรดำเนินการ ดังนี้ ก่อนการดำเนินการใด ๆ ต้องทำความเข้าใจถึงความจำเป็นในการดำเนินการเพื่อจะได้แก้ปัญหาได้อย่างตรงจุด อีกทั้งจะต้องพิจารณาถึงคุณค่าของโบราณสถานนั้น ๆ ที่จะไม่เสื่อมค่าลงเมื่อดำเนินการแล้วด้วย เมื่อจำเป็นต้องทาสีโบราณสถานใหม่ เนื่องจากสีเดิมเสื่อมหมดสภาพให้เลือกใช้สีที่มีคุณภาพดีเหมาะสมกับความเป็นโบราณสถานและสภาพแวดล้อม โดยทั่วไปให้ยึดถือความกลมกลืนเป็นสำคัญ ต้องมีการตรวจสอบสีดั้งเดิมก่อนและถ้าเป็นไปได้ควรเลือกใช้สีดั้งเดิมนั้นโดยกรรมวิธีในการชุดลอกสี และสีที่ใช้ต้องมั่นใจว่าไม่มีผลเสียต่อวัสดุของโบราณสถาน การซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ ให้เลือกใช้รูปแบบ วัสดุและเทคนิคการก่อสร้างตามชนิดส่วนผสม ลักษณะ และวิธีการตามแบบดั้งเดิมหากไม่สามารถทำได้ให้ใช้วัสดุวิธีการในปัจจุบันเข้าช่วยชะลอการเสื่อมสภาพไว้เพื่อรอการดำเนินการอนุรักษ์ที่เหมาะสมในลำดับต่อไปโดยวัสดุและวิธีการที่ใช้นั้นจะต้องมีลักษณะที่สามารถแก้ไขได้โดยไม่ทำให้โบราณสถานเสียหาย พร้อมด้วยการเก็บหลักฐานภาพถ่ายก่อนและหลังการดำเนินการไว้

3.6 การค้ำยันโบราณสถาน เป็นวิธีการบรรเทาปัญหาเสื่อมสภาพหรือการพังทลายของโบราณสถานที่เกิดขึ้น ก่อนที่จะดำเนินการอนุรักษ์ที่เหมาะสมในกรณีนั้นๆ ต่อไปจึงควรดำเนินการ ดังนี้เมื่อพบว่าโบราณสถานอยู่ในสภาพที่เสี่ยงต่อการพังทลาย และอาจเป็นอันตรายต่อประชาชนโดยทั่วไป ระหว่างรอการอนุรักษ์ที่เหมาะสมควรที่จะต้องทำการค้ำยันไว้ชั่วคราวก่อนโดยเร็ว เพื่อป้องกันมิให้ชิ้นส่วนของโบราณสถานหักพังลงมา วัสดุที่ใช้อาจเป็นไม้หรือเหล็ก ซึ่งออกแบบอย่างเหมาะสมให้สามารถประต่งหรือยับยั้งการเสื่อมสภาพไว้ได้ชั่วคราว โดยไม่สร้างความเสียหายต่อโบราณสถาน ควรใช้รูปแบบของค้ำยันที่จะไม่สร้างปัญหาการกีดขวางหรือบดบังโบราณสถาน

3.7 การสงวนรักษา การดูแลรักษาให้โบราณสถานคงอยู่ในสภาพที่ปรากฏอยู่ และชะลอการเสื่อมสภาพที่อาจจะเกิดขึ้น ตลอดจนยับยั้งความเสียหายที่กำลังเกิดขึ้นมิให้เสียหายต่อไปโดยมีกระบวนการทางวิทยาศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องการสงวนรักษาโบราณสถานงานประติมากรรม และภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในโบราณสถาน เพื่อชะลอการเสื่อมสภาพและป้องกันมิให้เสียหายต่อไปนั้น ผู้ดำเนินการจะต้องตระหนักถึงวิธีการสงวนรักษาที่ไม่มีผลกระทบ

ใดๆ ดังนั้นการใช้วัสดุทางเคมีเพื่อกำจัดวัชพืช รา ตะไคร่น้ำ กับโบราณสถาน งานประติมากรรม และภาพจิตรกรรมฝาผนังดังกล่าว จึงต้องระมัดระวังถึงผลเสียที่อาจจะเกิดขึ้นได้ นอกจากนี้การกำจัดปลวกหรือแมลงที่กินเนื้อไม้ที่ต้องใช้วัสดุทางเคมีในการกำจัดก็ต้องพึงระวังเป็นพิเศษอีกด้วย ทางที่ดีควรปรึกษานักวิทยาศาสตร์ผู้มีความรู้ในเรื่องนี้

3.8 การเสริมความมั่นคงแข็งแรง เป็นการใช้วัสดุเสริมหรือเพิ่มเข้าไปในเนื้อวัสดุ หรือช่วยค้ำยันเพื่อให้แน่ใจว่ามีความมั่นคงเพียงพอ

3.9 การบูรณะ การซ่อมแซมโบราณสถานโดยคำนึงถึงรูปแบบวัสดุและฝีมือช่างดั้งเดิม รวมทั้งหลักฐานทางโบราณคดีและหลักฐานอื่น ๆ ในกรณีที่จำเป็นต้องเสริมสร้างส่วนที่ขาดหายไปต้องทำให้กลมกลืนกับของเดิม ในขณะเดียวกันก็ต้องแสดงถึงความแตกต่างจากวัสดุของเดิมได้

3.10 การปฏิสังขรณ์ (การสร้างรูปแบบขึ้นใหม่) ส่วนที่ขาดหายไปให้สมบูรณ์ การทำให้โบราณสถานที่เสียรูปร่างคืนสู่สภาพเดิมให้ใกล้เคียงที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยก่อสร้างขึ้นมาใหม่บนพื้นฐานความถูกต้อง และความเป็นจริงของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไม่บิดเบือนลักษณะดั้งเดิม ไม่ว่าจะใช้วัสดุดั้งเดิมหรือวัสดุใหม่

3.11 การประกอบคืนสภาพ หรือ อนัสติโลซิส “อนัสติโลซิส” (Anastylosis) หมายถึง การสร้างขึ้นใหม่ โดยใช้วัสดุดั้งเดิมของโบราณสถานนำมาประกอบใหม่ ณ ตำแหน่งเดิม ด้วยวิธีการก่อสร้างแบบเดิม เช่นการดำเนินการที่ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

3.12 การประยุกต์การใช้สอยเป็นการปรับเปลี่ยนโบราณสถานเพื่อประโยชน์ใช้สอยใหม่ที่เหมาะสมจากพื้นฐานแนวคิดที่ว่า วิธีการอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างที่ดีที่สุดคือ การยังคงใช้ประโยชน์จากอาคารนั้นอยู่โดยประโยชน์ใช้สอยจะไม่เปลี่ยนแปลงสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าหากมีการเปลี่ยนแปลงก็สามารถแก้ไขกลับคืนสภาพเดิมได้ หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบน้อยที่สุด

4. ด้านการบำรุงรักษา

ภารกิจการบำรุงรักษาโบราณสถาน คือ การระวังรักษาโบราณสถานไม่ให้เสื่อมสภาพ หรือหยุดยั้งการเสื่อมสภาพ โดยไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะรูปร่างของโบราณสถานองค์ประกอบส่วนท้องถิ่นต้องได้รับความเห็นชอบจากหน่วยงานรัฐโดยกรมศิลปากรก่อน จึงจะสามารถดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ในภารกิจนี้ได้ โดยอาจสามารถดำเนินการได้กับโบราณสถานระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ทั้งนี้ต้องอยู่ภายใต้การกำกับดูแล และสนับสนุน

จากหน่วยงานรัฐโดยกรมศิลปากร กิจกรรมที่จัดอยู่ภายใต้ภารกิจการบำรุงรักษาโบราณสถาน ได้แก่

1) การรักษาความสะอาด การถากถางวัชพืชและการกำจัดสิ่งกีดขวางในเขตโบราณสถาน เพื่อให้มีความสะอาดเรียบร้อยและป้องกันความเสียหายหรือการเสื่อมสภาพที่อาจเกิดขึ้นจากวัชพืชและสิ่งกีดขวางต่าง ๆ

กิจกรรมในการถากถางและกำจัดวัชพืช

- หญ้าและวัชพืชนานาชนิดที่ขึ้นติดอยู่กับโบราณสถานควรกำจัด โดยการถอนด้วยมือหรือใช้เครื่องมือขนาดเล็ก เช่น กรรไกรตัดหญ้า
- สำหรับวัชพืชที่ขึ้นบนพื้นดินในเขตพื้นที่โบราณสถาน อาจใช้มีด พร้า เสียมจอบ เครื่องตัดหญ้าหรือรถตัดหญ้า ทำการถากถางด้วยความระมัดระวังไม่ให้เกิดความพลาดพลั้งหรือเกิดความเสียหายขึ้นแก่โบราณสถาน
- การกำจัดตะไคร่ที่ขึ้นบนโบราณสถานให้ใช้แปรงขนอ่อนหรือแปรงพลาสติกและน้ำสะอาด
- ในกรณีที่เป็นต้นไม้ พิจารณาได้ใน 3 กรณี คือกรรไกรตัดหญ้า กรรไกรตัดกิ่งไม้ รถตัดหญ้ามาตรฐานการดูแลโบราณสถาน

กิจกรรมการดูแลด้านการดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุ

- ต้นไม้ที่ขึ้นบนโบราณสถาน หากเป็นต้นไม้ที่มีประโยชน์อาจขุดเคลื่อนย้ายออกไปได้ แต่ถ้าเป็นต้นไม้ที่ไม่มีประโยชน์จำเป็นต้องตัดโค่น ให้ใช้มีดหรือขวานหรือเลื่อย ตัดโค่นให้ชิดส่วนโคนมากที่สุดหากเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ให้ทำการตัดลิดกิ่งจากส่วนยอดลงมา พึงระวังไม่ให้โบราณสถานเสียหาย ห้ามใช้วิธีซุ่ม ดิ่ง ถอน เพราะรากต้นไม้ที่ยึดติดกับโบราณสถานอาจทำ ความเสียหายให้แก่โบราณสถานได้
- ต้นไม้ที่ขึ้นบริเวณโบราณสถาน ให้พิจารณาว่าต้นไม้เป็นอันตรายต่อโบราณสถานหรือไม่ หากเป็นอันตรายให้ทำการตัดต้น หรือลิดกิ่งก้านเพื่อป้องกันอันตรายและความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นกับโบราณสถานได้
- อนึ่ง หากเป็นต้นไม้หวงห้าม เช่น ต้นสัก ต้นเต็ง ต้นรัง ต้นชิงชัน ต้นยางซึ่งกฎหมายห้ามตัดโค่น ต้องขออนุญาตจากป่าไม้จังหวัดหรือป่าไม้อำเภอเสียก่อน

กิจกรรมในการกำจัดสิ่งกีดขวาง

- ขึ้นส่วนโบราณสถานที่แตกต่างกันอยู่รอบๆ ต้องบันทึกรายการและจุดที่รื้อถอนก่อนที่จะรวบรวมเคลื่อนย้ายไปจัดเก็บในบริเวณใกล้เคียงที่เหมาะสมและเป็นระเบียบ

- สิ่งของที่ไม่เป็นประโยชน์ให้เคลื่อนย้ายออกจากโบราณสถาน
- จัดเตรียมถึงขยะที่มีรูปลักษณะที่เหมาะสมให้พอเหมาะ และมีตำแหน่งที่ตั้งที่เหมาะสม

เหมาะสม

2) การปกป้องคุ้มครอง / รักษาความปลอดภัย เป็นการเฝ้าระวังดูแลโบราณสถาน มิให้มีการบุกรุกทำลาย หรือ เสื่อมสภาพ

กิจกรรมดูแลความปลอดภัย

- จัดให้มีเวรยาม เฝ้าดูแลโบราณสถานและพื้นที่โดยรอบ เพื่อไม่ให้เกิดการกระทำใด ๆ อันจะก่อให้เกิดความเสียหายให้แก่โบราณสถานและพื้นที่ทั้งจากการกระทำของมนุษย์และสัตว์

- เพิ่มมาตรการพิเศษในการรักษาความปลอดภัย เช่น
- ติดตั้งสัญญาณกันขโมยหรือสัญญาณป้องกันอัคคีภัย
- ทำรั้วและเหล็กดัดรอบโบราณสถาน

5. ด้านการให้บริการในพื้นที่โบราณสถาน

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องได้รับความเห็นชอบจากหน่วยงานรัฐโดยกรมศิลปากรก่อน จึงจะสามารถดำเนินการกิจกรรมต่างๆ ในภารกิจนี้ได้ โดยอาจสามารถดำเนินการได้กับโบราณสถานระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ทั้งนี้ต้องอยู่ภายใต้การกำกับดูแล รวมทั้งต้องเป็นไปตามระเบียบและข้อแนะนำของกรมศิลปากรกรมศิลปากรได้กำหนดไว้ว่า ภารกิจการให้บริการในพื้นที่โบราณสถานประกอบด้วยกิจกรรม ดังนี้

5.1 การให้บริการข้อมูลทางวิชาการหมายถึง การนำเสนอข้อมูลทางวิชาการแก่สาธารณชน เพื่อความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง รวมถึงการนำชมโบราณสถาน และการจัดทำป้ายสื่อความหมายต่าง ๆ ทั้งนี้กรมศิลปากรได้กำหนดแนวทางปฏิบัติและเงื่อนไข เกี่ยวกับการให้บริการด้านข้อมูลข่าวสารในพื้นที่โบราณสถานไว้ มีสาระสำคัญ ดังนี้

5.2 การนำเสนอข้อมูลทางวิชาการแก่สาธารณชนจะต้องอยู่บนพื้นฐานแห่งความถูกต้องไม่ขัดแย้งกับข้อมูลที่เป็นทางการของกรมศิลปากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของโบราณสถานระดับชาติ ข้อมูลทางวิชาการของโบราณสถานจะต้องมีการรับรองจากกรมศิลปากรเท่านั้น

5.3 การจัดทำป้ายสื่อความหมาย จะต้องเป็นไปตามแนวทางที่กำหนดไว้ในแผนแม่บทการอนุรักษ์โบราณสถานนั้น ๆ หากไม่มีแผนแม่บทควรเร่งรัดให้มีการกำหนดแนวทางไว้เป็นหลักปฏิบัติ เนื่องด้วยการจัดทำป้ายสื่อความหมาย นอกจากจะต้องมีใจความที่มีความถูกต้องอ่านเข้าใจง่ายและสื่อสารได้ชัดเจนแล้ว ยังจะต้องพิจารณาในเรื่องรูปแบบของป้ายขนาดของป้าย

และตำแหน่งที่ตั้ง ที่จะมีความเหมาะสม แตกต่างกันไปในแต่ละแหล่งที่จะต้องพิจารณาเป็นกรณีไป ทั้งนี้จะต้องอยู่ในหลักการที่จะไม่สร้างปัญหา กีดขวาง หรือบดบังทัศนียภาพของโบราณสถาน ควรให้มีความกลมกลืนโดยภาพรวมไม่เด่นชัดโบราณสถาน ไม่ตั้งอยู่บนแนวแกนสำคัญ หรือสร้างทับลงบนซากโบราณสถานมาตรฐานการดูแลโบราณสถาน

5.4 คอยควบคุมไม่ให้มีการติดตั้งป้ายที่เกินความจำเป็น ซ้ำซ้อน อันจะเป็นเหตุให้เกิดความรกรุงรัง กีดขวางทัศนียภาพทึ่งดงาม และอาจให้ข้อมูลที่ขัดแย้งกัน เมื่อมีการปรับปรุงข้อมูล จัดทำป้ายใหม่ ให้ถอดถอนป้ายเดิมออกทุกครั้ง

5.5 ควรออกแบบป้ายสื่อความหมายให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยและที่ตั้งของป้ายเพื่อประโยชน์สูงสุดในการบริการด้านข้อมูล ข่าวนสาร

6.ด้านการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

หมายถึง การประชาสัมพันธ์ข่าวสารกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถาน เพื่อให้ประชาชนเห็นคุณค่า เกิดความรู้สึกรักหวงแหน และร่วมกันอนุรักษ์ ตลอดจนเพื่อให้รับทราบและเข้าใจการทำงานอนุรักษ์โบราณสถาน

7.ด้านการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก

หมายถึง การก่อสร้าง และการบริหารจัดการ ดูแลสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่จะให้มีขึ้นตามแผนแม่บทหรือแผนปฏิบัติการที่มีความเหมาะสมกับโบราณสถานแต่ละแห่งเช่น อาคารศูนย์ข้อมูล ร้านค้าของที่ระลึก สุขา รวมทั้งการปรับปรุงภูมิทัศน์ การจัดตั้งบริเวณสวนไม้ประดับ ทางเท้า หรือทางสัญจร เพื่อความสะดวกในการเยี่ยมชม

8.ด้านการจัดกิจกรรมทางด้านการศึกษาอื่น ๆ

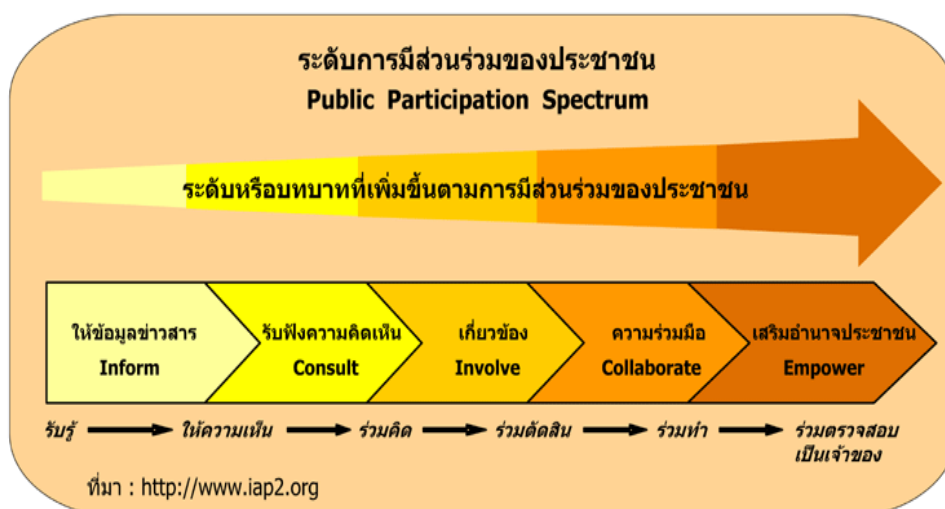
หมายถึง การจัดให้มีกิจกรรมทางด้านการศึกษาเพื่อส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนทางศิลปวัฒนธรรม การปลูกจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์และเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาไทย นอกจากนี้ยังรวมถึงกิจกรรมเสริมหลักสูตรการศึกษา การสนับสนุนงานด้านพิพิธภัณฑ์และหอจดหมายเหตุ (คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน สำหรับการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น กรมศิลปากร จัดพิมพ์เผยแพร่ เมื่อ พ.ศ. 2548)

2. แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมคือการให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์จากการพัฒนา การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องสำคัญและมีความจำเป็นมากต่อการพัฒนา และการที่จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม

จำเป็นต้องมีการให้ข่าวสารที่ถูกต้อง มีการกำหนดขั้นตอนการมีส่วนร่วมอย่างถูกต้อง และประสิทธิภาพ (ทวิวงศ์ ศรีบุรี, 2541)

การมีส่วนร่วมในเชิงของการพัฒนาเป็นกระบวนการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในทุกขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นการวางแผน การดำเนินการ การจัดการตามแผน การกำกับติดตาม การประเมินผล และการรับประโยชน์ สามารถแบ่งการมีส่วนร่วมได้ 3 ระดับได้แก่ ระดับเป็นผู้ใช้ประโยชน์ ระดับเป็นผู้ให้ความร่วมมือ และระดับเป็นผู้ตัดสินใจ ซึ่งถือเป็นระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วม(เอกสารแจกประกอบการประชุม วันที่ 21 กันยายน 2549 กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข 20 กันยายน 2549 หน้า 3)

การมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชน ถือเป็นหลักการสากลที่อารยประเทศให้ความสำคัญ และเป็นประเด็นหลักที่สังคมไทยให้ความสนใจเพื่อพัฒนาการเมืองเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมตามหลักการธรรมาภิบาลที่ภาครัฐจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ เพื่อสร้างความโปร่งใสและเพิ่มคุณภาพการตัดสินใจของภาครัฐให้ดีขึ้น และเป็นที่ยอมรับร่วมกันของทุกฝ่าย

ในการบริหารราชการเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 5) พ.ศ.2545 และพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ.2546 จึงต่างให้ความสำคัญต่อการบริหารราชการอย่างโปร่งใส สุจริต เปิดเผยข้อมูล และการเปิดโอกาสให้

ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะ การตัดสินใจทางการเมือง รวมถึง การตรวจสอบ การใช้อำนาจรัฐในทุกระดับ

การแบ่งระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน จากระดับต่ำสุดไปหาระดับสูงสุด มี 7 ระดับ คือ

1. ระดับการให้ข้อมูล เป็นระดับต่ำสุด เป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดของการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้วางแผนโครงการกับประชาชน เพื่อให้ข้อมูลแก่ประชาชนเกี่ยวกับการตัดสินใจของผู้วางแผนโครงการ แต่ไม่เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นหรือเข้ามาเกี่ยวข้องใด ๆ วิธีการให้ข้อมูลอาจทำได้หลายวิธี เช่น การแถลงข่าว การแจกข่าว การแสดงนิทรรศการ การทำหนังสือพิมพ์ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ
2. ระดับการเปิดรับความคิดเห็นจากประชาชน เป็นขั้นตอนที่สูงกว่าระดับแรก กล่าวคือ ผู้วางแผนโครงการเชิญชวนให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นเพื่อให้ได้ข้อมูลมากขึ้น และประเด็นในการประเมินข้อดี ข้อเสียชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น การสำรวจความคิดเห็นของประชาชน เกี่ยวกับการริเริ่มโครงการ
3. ระดับการปรึกษาหารือ เป็นระดับขั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนที่สูงกว่าการเปิดรับความคิดเห็นจากประชาชน เป็นการเจรจากันอย่างเป็นทางการ ระหว่างผู้วางแผนโครงการ และประชาชน เพื่อประเมินความก้าวหน้าหรือระบุประเด็นหรือข้อสงสัยต่าง ๆ เช่น การจัดประชุม การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ การเปิดกว้างรับฟังความคิดเห็น
4. ระดับการวางแผนร่วมกัน เป็นระดับขั้นที่สูงกว่าการปรึกษาหารือ เป็นเรื่อง การมีส่วนร่วมที่มีขอบเขตกว้างมากขึ้น มีความรับผิดชอบร่วมกันในการวางแผน เตรียมโครงการ และผลที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินการโครงการเหมาะสมที่จะใช้สำหรับการพิจารณาประเด็นที่มีความยุ่งยากซับซ้อนและมีข้อโต้แย้งมาก
5. ระดับการร่วมปฏิบัติ เป็นระดับขั้นที่สูงถัดไปจากระดับการวางแผนร่วมกัน คือ เป็นระดับที่ผู้รับผิดชอบโครงการกับประชาชนร่วมกันดำเนินโครงการเป็นขั้นการนำโครงการไปปฏิบัติร่วมกันเพื่อให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์
6. ร่วมติดตามตรวจสอบ ประเมินผล เป็นระดับการมีส่วนร่วมที่มีผู้เข้าร่วมน้อย แต่มีประโยชน์ผู้ที่เกี่ยวข้องหรือได้รับผลกระทบสามารถคอยติดตามการดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ ได้
7. ระดับการควบคุมโดยประชาชน เป็นระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วมโดยประชาชน เพื่อแก้ปัญหาข้อขัดแย้งที่มีอยู่ทั้งหมด เช่น การลงประชามติ

หลักการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนของสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมกับภาคราชการนั้น

International Association for Public Participation ได้แบ่งระดับของการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 5 ระดับ ดังนี้

1. การให้ข้อมูลข่าวสาร ถือเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่ำที่สุด แต่เป็นระดับที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นก้าวแรกของการที่ภาคราชการจะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ วิธีการให้ข้อมูลสามารถใช้ช่องทางต่าง ๆ เช่น เอกสารสิ่งพิมพ์ การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านทางสื่อต่าง ๆ การจัดนิทรรศการ จัดหมายข่าว การจัดงานแถลงข่าว การติดประกาศ และการให้ข้อมูลผ่านเว็บไซต์ เป็นต้น

2. การรับฟังความคิดเห็น เป็นกระบวนการที่เปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข้อเท็จจริงและความคิดเห็นเพื่อประกอบการตัดสินใจของหน่วยงานภาครัฐด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การรับฟังความคิดเห็น การสำรวจความคิดเห็น การจัดเวทีสาธารณะ การแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์ เป็นต้น

3. การเกี่ยวข้อง เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน หรือร่วมเสนอแนะทางที่นำไปสู่การตัดสินใจ เพื่อสร้างความมั่นใจให้ประชาชนว่าข้อมูลความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนจะถูกนำไปพิจารณาเป็นทางเลือกในการบริหารงานของภาครัฐ เช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพิจารณาประเด็นนโยบายสาธารณะ ประชาพิจารณ์ การจัดตั้งคณะทำงานเพื่อเสนอแนะประเด็นนโยบาย เป็นต้น

4. ความร่วมมือ เป็นการให้กลุ่มประชาชนผู้แทนภาคสาธารณะมีส่วนร่วม โดยเป็นหุ้นส่วนกับภาครัฐในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ และมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เช่น คณะกรรมการที่มีฝ่ายประชาชนร่วมเป็นกรรมการ เป็นต้น

5. การเสริมอำนาจแก่ประชาชน เป็นขั้นที่ให้บทบาทประชาชนในระดับสูงที่สุด โดยให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ เช่น การลงประชามติในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ โครงการกองทุนหมู่บ้านที่มอบอำนาจให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจทั้งหมด เป็นต้น

การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน อาจทำได้หลายระดับและหลายวิธี ซึ่งบางวิธีสามารถทำได้ง่าย ๆ แต่บางวิธีก็ต้องใช้เวลา ขึ้นอยู่กับความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ค่าใช้จ่ายและความจำเป็นในการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องละเอียดอ่อน จึงต้องมีการพัฒนาความรู้ความเข้าใจในการให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องแก่ประชาชน การรับฟังความคิดเห็น การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมรวมทั้งพัฒนาทักษะและศักยภาพของข้าราชการทุกระดับควบคู่กันไปด้วย

จากหลักการและความจำเป็นดังกล่าวทำให้การพัฒนาระบบราชการที่ผ่านมาได้รับการพัฒนากระบวนการบริหารราชการที่สนับสนุนการปรับกระบวนการทำงานของส่วนราชการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น หรือที่เรียกว่า **“การบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม”**

ในส่วนภาคราชการ การส่งเสริมการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ถือได้ว่าเป็นเงื่อนไข และเป็นกุญแจดอกสำคัญของความสำเร็จของการพัฒนาระบบราชการให้สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนและเอื้อต่อประโยชน์สุขของประชาชน เพราะกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุน และส่งเสริมให้ระบบราชการมีพลังในการพัฒนาประเทศอย่างสร้างสรรค์ อันเป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนาราชการยุคใหม่ที่เป็นราชการระบบเปิด การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของภาคราชการที่มาจากทุกภาคส่วนของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และชุมชนท้องถิ่น จะช่วยทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐมีความใกล้ชิดกับประชาชนได้รับทราบความต้องการและปัญหาที่แท้จริง ลดความขัดแย้งและต่อต้าน ทั้งยังเป็นการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ที่เสริมสร้างให้ประชาชน ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในประเด็นสาธารณะ ซึ่งเป็นบทบาทที่หน่วยงานภาคราชการจะต้องดำเนินการให้เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตาม การบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมที่เปิดโอกาสให้ประชาชน และเครือข่ายภาคประชาสังคมทุกภาคส่วนเข้ามาเป็นหุ้นส่วน จะประสบความสำเร็จหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับหน่วยงานราชการต่าง ๆ จะสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนมากน้อยเพียงใด รวมทั้งต้องอาศัยกระบวนการความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในสังคมที่เป็นพันธมิตรของภาคราชการ ซึ่งถึงเวลาแล้วที่ภาคราชการจะต้องร่วมมือกันเปิดระบบราชการให้ประชาชนมีส่วนร่วม เพื่อทำให้เกิดการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี เกิดการแบ่งสรรทรัพยากรอย่างยุติธรรม และลดความขัดแย้งในสังคม และที่สำคัญที่สุด คือ การสร้างกลไกของการพัฒนาระบบราชการที่ยั่งยืน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนนั่นเอง (เอกสารแจกประกอบการประชุม วันที่ 21 กันยายน 2549 กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข 20 กันยายน 2549 หน้า 3)

หลักของการมีส่วนร่วมในความหมายของการบริหารจัดการจะมีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับ “การตัดสินใจ” นั่นคือ การมีส่วนร่วมนั้นๆ ได้นำไปสู่การตัดสินใจใดๆ อย่างมีคุณค่า และอย่างชอบธรรมหรือไม่ ซึ่งในภาษาอังกฤษจะใช้คำว่า “Meaningful Participations” คือ การมีส่วนร่วมนั้นๆ ทำขึ้นหรือวางระบบขึ้น ไม่ใช่เพียงเพื่อว่าได้จัดทำไปแล้วเท่านั้น แต่การมีส่วนร่วมนั้นๆ ได้นำไปสู่การพิจารณา ตัดสินใจ หากสมเหตุสมผล ต้องมีความชอบธรรมก็นำไป

ปฏิบัติ หากผู้มีอำนาจ คิดว่าไม่เหมาะสมก็ต้องอธิบายได้โดยมีมาตรฐานแห่งความชอบธรรม (Legitimacy) ในการตัดสินใจนั้น ๆ ที่สังคมส่วนใหญ่ยอมรับได้ ที่อาจจะขัดกับผลของการมีส่วนร่วม

หากจะดูแผนภูมิของการมีส่วนร่วม (ดูแผนภูมิการมีส่วนร่วม : Participation continuum) จะเห็นว่ามิตั้งแต่น้อยที่สุดของการมีส่วนร่วม คือ “แจ้งเพื่อทราบ ” นั่นคือ ตัดสินใจแล้วมาแจ้งให้ทราบ เช่น ตัดสินใจว่าทาสีตึกที่ทำงานใหม่ ก็มาแจ้งให้เจ้าหน้าที่ที่ทำงานอยู่ทราบ กรณีการตัดสินใจแล้วแจ้งเพื่อทราบโดยไม่มีปัญหา แต่กรณีที่มีการตัดสินใจแล้วมีผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียก็ควรจะต้องมี “การปรึกษาหารือ ” ก็ถือว่าการมีส่วนร่วมสูงขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง คือรับฟังความคิดเห็นก่อนตัดสินใจ วิธีการที่ได้ยินบ่อย ๆ ในกระบวนการนี้ก็คือ “การทำประชาพิจารณ์” หรือ “การรับฟังความคิดเห็นของประชาชน ” กระบวนการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนี้ ควรจะต้องทำตั้งแต่เริ่มคิด เริ่มตระหนักในปัญหาด้วยซ้ำไป เช่น ตระหนักว่ามีปัญหาเรื่องจำนวนขยะที่เพิ่มขึ้น ความจำเป็นที่จะต้องหาที่ทิ้งขยะ ให้มีส่วนร่วมในการมาคิดหาวิธีการแก้ปัญหาาร่วมกัน กระบวนการและเครื่องมือที่จะมาใช้แก้ปัญหานี้ ก็มีตั้งแต่ จัดเวทีคุยกันในกลุ่มเล็ก เคาะประตูบ้าน ใช้แบบสอบถาม แล้วประมวลแลกเปลี่ยนข้อมูลนำเสนอผู้มีอำนาจเพื่อตัดสินใจ การตัดสินใจก็ต้องฟังประเด็นต่าง ๆ และตอบทุกประเด็น พิจารณาทุกประเด็น การตัดสินใจก็ต้องมีคุณธรรมและเป็นที่ยอมรับได้ หากไม่ทำกระบวนการมีส่วนร่วมเหล่านี้ แต่มาทำเพียงวิธีการรับฟังความคิดเห็นอย่างเป็นทางการครั้งเดียวหรือสองครั้ง ก็จะเป็นปัญหา เพราะกลายเป็นเวทีที่แต่ละฝ่าย คือ ฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายค้านมาแสดงจุดยืน ตอกย้ำความเห็นด้วยและไม่เห็นด้วย มายืนยันว่าฉันถูก เธอผิด เวทีนี้จึงมักจะไม่ใช่เวทีแห่งการมาพูดคุยกัน

เวทีที่น่าจะเหมาะสมกว่าของการมีส่วนร่วม หากมีข้อขัดแย้งกัน มาก ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความประสงค์ที่จะมีส่วนร่วมมาก ๆ กรณีดังกล่าวนี้ จะใช้เพียงการปรึกษาหารือ หรือการรับฟังความคิดเห็น เฉย ๆ จะไม่เหมาะสม จำเป็นต้องใช้กระบวนการมีส่วนร่วมที่ระดับสูงกว่า คือ การร่วมเจรจาหาข้อยุติ (Negotiation) หรือ เจรจาโดยมีคนกลางกำกับกระบวนการ (Mediation) คนกลางที่มากำกับกระบวนการไม่มีอำนาจและหน้าที่ในการตัดสินใจ ผู้ที่จะตัดสินใจ คือ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหลาย หรือคู่เจรจา โดยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อหาทางออกที่ดีที่สุดที่ทุก ๆ ฝ่ายพอใจ ส่วนกระบวนการมีส่วนร่วมระดับสูงสุด คือ การลงประชามติ นั้นแม้จะดูดีที่แต่ละคนสามารถลงมติ แต่ละคนทีละคนได้ แต่การลงมติดังได้เพียง “ใช่” หรือ “ไม่ใช่” หรือ “เอา” หรือ “ไม่เอา ” ซึ่งอาจจะยิ่งก่อให้เกิดความขัดแย้ง ความแตกแยกขึ้นอีก ถ้าสังคมยังไม่เข้าใจกระบวนการประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

“กระบวนการมีส่วนร่วม” เป็นกระบวนการที่จะกระจายอำนาจจากผู้มีอำนาจที่แต่เดิมมักจะใช้อำนาจเหนือ (Power over หรือ Power against) ตามทฤษฎี ผู้มีอำนาจจะชอบที่จะใช้อำนาจเหนือ เช่น แม่ซึ่งมีอำนาจมากกว่าลูก ก็มักจะใช้อำนาจเหนือลูก สั่งให้ลูกกลับบ้าน ก่อนค่ำ มาถึงวันหนึ่งลูกซึ่งโตขึ้นมาเป็นหนุ่มเป็นสาวแล้ว ก็จะขอกลับบ้านดึก เพราะจะไปงานวันเกิดเพื่อน แม่ก็ยังใช้อำนาจเหนือให้กลับบ้านภายในหกโมงเย็น ถามว่าลูกสาวจะยังเชื่อและปฏิบัติตามไหม ตามทฤษฎีแล้ว หากผู้มีอำนาจยิ่งใช้อิทธิพลเหนือไปเรื่อย ๆ อำนาจนั้น ๆ ก็จะใช้ไม่ได้ เพราะอำนาจที่มีหรือไม่มีนั้น ไม่ใช่ว่าเรา “มี” หรือ “ไม่มี” “อำนาจ” อย่างเดียว แต่อยู่ที่คนอื่น ๆ ที่อยู่รอบข้างหรือที่เราใช้อำนาจเหนือเขา นั้น เขามองว่าเราเหมาะสมที่จะมีอำนาจเหนือหรือไม่ ซึ่งบางครั้งสำคัญกว่าด้วยซ้ำไป ฉะนั้นแทนที่แม่จะใช้อำนาจเหนือ หันมาใช้อำนาจร่วมกับ _ (Power with) ลงมาพูดคุยกับลูก หาทางออกที่ดีกว่าแทนการสั่งอย่างเดียว ลูกก็จะยินดีปฏิบัติและเชื่อฟังแม่ต่อไป

การทำงานแบบมีส่วนร่วมนั้นไม่ว่าจะเป็นระดับครอบครัว ระดับโรงเรียน ระดับชุมชน ระดับองค์กร หรือระดับประเทศนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการทัศน์ปัจจุบัน เพราะจะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของ (Ownership) และจะทำให้ผู้มีส่วนร่วมหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นั้น ยินยอมปฏิบัติตาม (Compliance) และรวมถึงตกลงยอมรับ (Commitment) ได้อย่างสมัครใจ เต็มใจ และสบายใจ ได้มีการดำเนินการแก้ปัญหาความไม่เรียบร้อยในห้องเรียน โดยกระบวนการมีส่วนร่วม หลังจากพยายามด้วยวิธีการใช้ไม่เรี่ยว ใช้กฎกติกาที่ครูอาจารย์ออกกฎ หรือวางระเบียบให้นักเรียนปฏิบัติ แต่การยอมรับก็ยังไม่ได้ผลดีนัก ครูประจำชั้นได้ชวนนักเรียนในห้องให้ร่วมกัน “ตระหนัก” ถึงปัญหาในห้องเรียน เช่น ความสกปรก การแต่งกายนักเรียน การไม่มีระเบียบในห้องเรียน ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมที่จะวางกติกาตนเอง จนในที่สุดได้ระเบียบปฏิบัติประจำห้องที่ครูรับ เามาจัดพิมพ์ติดไว้ในห้อง ปรากฏว่าได้รับการยอมรับและการปฏิบัติตามอย่างดีกว่ากฎกติกาที่ครูกำหนดคตินั้น ตัวอย่างเช่นนี้ เป็นตัวอย่างที่สามารถจะนำไปใช้ในองค์การหรือรัฐวิสาหกิจที่จะสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่จะเป็นเครื่องมือของการมีส่วนร่วมอย่างมีคุณภาพต่อไป

การคำนึงถึงความสำคัญและความจำเป็นของการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจ ไม่เป็นหลักประกันว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนจะประสบความสำเร็จ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ความสำเร็จของกระบวนการมีส่วนร่วมมิใช่เพียงการจัดดำเนินการให้มีการมีส่วนร่วมเท่านั้น หรือ การจัดการมีส่วนร่วมแล้วประชาชนเห็นด้วยกับโครงการ เพราะมีกลุ่มบางกลุ่มที่ไม่เห็นด้วย ไม่ได้อยู่ในกระบวนการมีส่วนร่วมดังนั้น ความสำเร็จของกระบวนการมี

ส่วนร่วมคือ ความสามารถในการจัดการให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการหรือการตัดสินใจซึ่งการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะผลกระทบจากโครงการหรือการตัดสินใจซึ่งการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางนำมาซึ่งข้อตกลงร่วมกัน และการตัดสินใจที่รอบคอบมากขึ้น ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสามารถในการบริหารจัดการกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งเกี่ยวข้องกับคำถามว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนควรเกิดเมื่อไร ใครควรเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการ และในรูปแบบใด

การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น

การพัฒนาการท่องเที่ยวให้ยั่งยืนต้องเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมพร้อมกับการปกป้อง อนุรักษ์ ดูแลรักษา สิ่งแวดล้อมที่ชุมชนพึ่งพาอยู่ ความสำเร็จจะเกิดขึ้นเมื่อประชาชนในท้องถิ่นได้รับอำนาจตามกฎหมาย ให้มีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและกำหนดกลยุทธ์ตลอดจนกระบวนการในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง หมายความว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวให้ยั่งยืนจะสำเร็จได้ต่อเมื่อประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องมีการประเมินปฏิกิริยาตอบสนองของประชาชนที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง

การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นจะนำไปสู่ความสำเร็จหรือล้มเหลวขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ที่แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ วัตถุประสงค์ของฝ่ายบริหาร และ วัตถุประสงค์ของประชาชน

วัตถุประสงค์ของฝ่ายบริหาร คือ การให้ประชาชนมีส่วนร่วมเป็นมาตรการที่จะทำให้ประชาชนมีความเชื่อถือและไว้วางใจในฝ่ายบริหาร เป้าหมายหลักคือ กระตุ้นให้ประชาชนให้ความร่วมมือแก่เจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยการให้เข้ามามีส่วนทำงานร่วมด้วยในระบบ ลดแรงต่อต้านลงการให้ประชาชนเข้าใจและให้ความร่วมมือ ทั้งระหว่างประชาชนด้วยกันและประชาชนกับภาครัฐ เป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพเสียต้นทุนต่ำมากกว่ามุ่งเน้นแก้ปัญหาความขัดแย้ง “ การแลกเปลี่ยนข้อมูลข้อมูลระหว่างกัน ” “ การให้การศึกษา ” มาตรการต่าง ๆ ที่จะทำให้ประชาชนให้การสนับสนุนจะทำได้ดีที่สุดเมื่อประชาชนได้มีส่วนร่วมในวิธีดังกล่าว จึงจะนำไปสู่แนวทางการบรรลุวัตถุประสงค์ของฝ่ายบริหาร

สำหรับวัตถุประสงค์ของประชาชน คือ การเข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อให้ฝ่ายบริหารตอบสนองความต้องการและข้อเรียกร้องของประชาชน และป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งที่รุนแรงจนนำไปสู่การใช้กำลังของฝ่ายบริหาร ที่อาจทำได้ด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการ

ตัดสินใจ หรือเข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อให้ข้อมูลของฝ่ายประชาชนให้กับฝ่ายบริหารได้รับรู้ ดังนั้น วิธีการที่ดีที่สุดคือการดำเนินการเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่อยู่ระหว่างกลางทั้งสองฝ่ายด้วย

วิธีการที่สามารถทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ของฝ่ายบริหารชอบใช้คือ

“ การปรึกษาหารือในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ” นั้นหมายความว่า ทางฝ่ายบริหารต้องหาจุดยืนร่วมกัน กำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยว ชุมชนแต่ละชุมชนต่างมีเป้าหมายและความต้องการของตนเอง การปรึกษาหารือเป็นวิธีการที่ให้แต่ละฝ่ายแสดงความต้องการของตนเองออกมาอย่างเปิดเผย ทำอย่างไรจะพอใจทุกคน ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าการปรึกษาหารือ เป็นแนวทางที่จะได้แสดงความคิดเห็นกันอย่างเปิดเผย ดันก่อให้เกิดความต้องการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น แสดงความคิดเห็นอย่างไร เรื่องอะไรโดยพื้นฐานแล้วการแลกเปลี่ยนข้อมูลสามารถทำได้ 5 วิธี (รองศาสตราจารย์ดร.ชัยวุฒิ ชัยพันธ์ .2542)

1. ศูนย์รับฟังความคิดเห็น
2. ประชาพิจารณ์
3. การจัดประชุม
4. การจัดโต๊ะกลม
5. การใช้สื่อที่ทันสมัย
6. การให้การศึกษา
7. การให้ความรู้

หลักการและแนวทางการบริหารจัดการการมีส่วนร่วมที่ประสบผลสำเร็จ มีสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญอยู่ 2 ส่วนคือ

1. หัวใจหรือหลักการพื้นฐานของการบริหารการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ผู้บริหารโครงการการมีส่วนร่วมต้องยึดถือประกอบด้วยหลัก 4S

หลัก 4S : หัวใจของการบริหารจัดการกระบวนการมีส่วนร่วม

การบริหารจัดการกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนควรยึดหลัก 4 S คือ Staring Early หรือ การเริ่มต้นเร็ว : กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องเริ่มต้นระยะแรก มีการให้ข้อมูล กระตุ้นให้เกิดความคิดเห็น และให้มีการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนก่อนการตัดสินใจ ความล้มเหลวของการมีส่วนร่วมของประชาชนในอดีต มักเกิดจากภาครัฐเริ่มกระบวนการมีส่วนร่วมช้าหลัง การตัดสินใจเรียบร้อยแล้ว หรือมีข้อผูกมัดอื่นๆ จนเปลี่ยนแปลงไม่ได้ หรือหลังจากมีความขัดแย้งเกิดขึ้น อย่างไรก็ตามการจะทำให้มีการรับฟังความคิดเห็นก่อนการตัดสินใจ มิได้หมายความว่า ก่อนการตัดสินใจไม่กี่วัน หรือไม่ก็สัปดาห์ มิติเวลาเป็นปัจจัยหนึ่งที่

สะท้อนความจริงใจของหน่วยงานภาครัฐในกระบวนการมีส่วนร่วม ควรให้มีเวลาเพียงพอในการรับฟังความคิดเห็นอย่างกว้างขวางเพื่อทำให้การตัดสินใจสะท้อนความคิดเห็นของชุมชน

นอกจากนี้ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตั้งแต่ต้น มีประโยชน์ช่วยให้ประชาชนมีเวลาคิดถึงทางเลือกหรือแนวทางแก้ปัญหาของชุมชนที่เหมาะสมมากขึ้นและเป็นข้อมูลในการพัฒนาโครงการ ดังนั้น การบริหารการมีส่วนร่วมที่ดีขึ้น ควรให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นในการตระหนักถึงปัญหาความจำเป็นของโครงการ หรือในขั้นของการหาข้อมูลพื้นฐาน เช่น หากเป็นกรณีการทำโครงการโรงไฟฟ้า หรือที่ทิ้งขยะ ควรต้องปรึกษาหารือถึงความจำเป็นของการมีโรงไฟฟ้า หรือที่ทิ้งขยะ หรือไม่ ก่อนจะถามว่าตั้งที่นี่ได้หรือไม่

Stakeholders หรือ ครอบคลุมผู้ที่เกี่ยวข้อง : หลักการสำคัญของการมีส่วนร่วมอีกประการหนึ่ง คือ การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ต้องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง ผู้ที่ได้รับผลกระทบหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายไม่ว่าโดยตรงหรือโดยอ้อม ถือว่าเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ควรมีโอกาสเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วม แต่กลุ่มที่ได้รับผลกระทบโดยตรง อาจถือว่าต้องรับฟังข้อมูลหรือปรึกษาหารือเป็นอันดับแรก ๆ

หน่วยงานที่รับผิดชอบต้องให้ความสำคัญในการระบุผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ระมัดระวังมิให้เกิดการผิดกลุ่มเป้าหมาย ต้องตระหนักว่า ประชาชนแต่ละกลุ่มได้รับผลกระทบจากประเด็นการตัดสินใจไม่เท่ากัน บ่อยครั้งที่เรามักคิดว่าประชาชนเป็นคนกลุ่มเดียวกัน ทั้งที่ในความจริงผู้ได้รับผลกระทบมีหลากหลายกลุ่ม การบริหารจัดการ การมีส่วนร่วมต้องมั่นใจว่า กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียที่สำคัญทุกกลุ่มได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วม และแต่ละกลุ่มอาจมีรูปแบบการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน เพื่อเอื้ออำนวยให้กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมได้ เช่น กำหนดเวลา รับฟังความคิดเห็นที่ชาวบ้านมาร่วมได้ หรือ การใช้ภาษาถิ่น รวมทั้งการอำนวยความสะดวกให้ชาวบ้านในการเดินทางไปร่วมแสดงความคิดเห็น

Sincerity หรือ ความจริงใจ : การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่มีความละเอียดอ่อน และความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดกระบวนการมีส่วนร่วม และประชาชนถือเป็นมิติที่มีความสำคัญในการบริหารการมีส่วนร่วมให้ประสบผลสำเร็จ หน่วยงานของรัฐที่เป็นเจ้าของโครงการหรือมีอำนาจอนุมัติต้องจัดการกระบวนการอย่างจริงจัง เปิดเผย ชื่อสัตย์ ปราศจากอคติ ให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีการสื่อสารสองทางอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะการให้ข้อมูลที่ถูกต้องและพอเพียง ตอบสนองต่อความสงสัยของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมทั้งแจ้งความก้าวหน้าหรือการเปลี่ยนแปลงของโครงการอย่างต่อเนื่อง อธิบายกระบวนการต่างๆ อย่างชัดเจน ลดข้อสงสัยต่างๆ ที่อาจก่อให้เกิดข้อขัดแย้ง ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมใน

ระยะเริ่มต้น ขณะเดียวกันตั้งใจรับฟังข้อมูลและความคิดเห็นและนำไปเป็นข้อมูลสำหรับการตัดสินใจ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ เป็นพื้นฐานของความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจซึ่งกันและกันความไว้วางใจ และความน่าเชื่อถือนำมาซึ่งความร่วมมือ ความเข้าใจและการสื่อสารที่ดีขึ้น

Suitability หรือ วิธีการที่เหมาะสม : หลักการที่สำคัญประการสุดท้ายของการบริหารการมีส่วนร่วม คือ การเลือกเทคนิคหรือรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน ต้องคำนึงถึงความเหมาะสม โดยพิจารณาจากประเภทและขนาดของโครงการ ความหลากหลาย และลักษณะที่แตกต่างกันของพื้นที่และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ตลอดจนความแตกต่างด้านวัฒนธรรม สังคม และค่านิยม ระดับความสนใจของชุมชนในประเด็นหรือโครงการความสามารถ และความพร้อมรวมทั้งข้อจำกัดของหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดกระบวนการมีส่วนร่วม เช่น ด้านระยะเวลา บุคลากร และงบประมาณ ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมอยู่มีความสามารถในการวิเคราะห์สถานการณ์และเลือกกระบวนการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม การมีส่วนร่วมที่สร้างสรรค์ ต้องประกอบด้วยกระบวนการย่อยหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ นอกจากนั้น ต้องตระหนักว่าการให้ข้อมูลข่าวสารและข้อเท็จจริงเป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของการปรึกษาหารือมีประสิทธิผล

2. กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนควรดำเนินการอย่างเป็นระบบและมีการวิเคราะห์สถานการณ์และเตรียมการล่วงหน้า ดังนั้น การวางแผนโครงการการมีส่วนร่วม จะเป็นกลไกหรือเป็นเครื่องมือช่วยให้การมีส่วนร่วมประสบความสำเร็จ ซึ่งการวางแผนมีส่วนร่วมประกอบด้วย ขั้นตอนต่อไปนี้

ขั้นตอนการวางแผนการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีประสิทธิผลควรมีการวางแผน ซึ่งประกอบด้วย 3 ขั้นตอนหลัก คือ

1. ขั้นเตรียมการ

- 1.1. กำหนดทีมงาน หรือผู้รับผิดชอบ
- 1.2. ตรวจสอบสถานการณ์ภายในหน่วยงาน ที่รับผิดชอบในการตัดสินใจ
- 1.3. ประเมินสถานการณ์สาธารณะหรือชุมชน

2. ขั้นวางแผนการมีส่วนร่วม

- 2.1. ระบุผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและประเด็นที่ห่วงกังวล
- 2.2. คัดการณ์ระดับของการโต้เถียงและความไม่ลงรอยของประเด็นหรือโครงการ

2.3. ระบุวัตถุประสงค์ของการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ

- 2.4. ระบุเงื่อนไขพิเศษของชุมชนหรือประเด็นที่อาจกระทบต่อรูปแบบการมีส่วนร่วม
- 2.5. การเลือกเทคนิคและกิจกรรมการมีส่วนร่วมที่สอดคล้องกับสถานการณ์ตามขั้นตอนการตัดสินใจ
- 2.6. เขียนแผนการมีส่วนร่วมของประชาชน

3. ขั้นตอนนำไปสู่การปฏิบัติ

หลังจากที่มีการจัดทำแผนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในลำดับต่อไปคือการดำเนินการตามแผน ซึ่งต้องมีการจัดทำแผนการปฏิบัติการของแต่ละกิจกรรมการมีส่วนร่วม เช่น การจัดเวทีสาธารณะที่ใดที่หนึ่งที่ต้องตัดสินใจตกลงกัน เกี่ยวกับการดำเนินการ การจัดที่ใดเมื่อไร วิทยากรคือใคร สิ่งที่สำคัญของการดำเนินการตามแผนนั้นต้องมีความยืดหยุ่นในการนำไปสู่การปฏิบัติ มีการตรวจสอบและปรับปรุงแผนการมีส่วนร่วมให้สอดคล้องสถานการณ์ ต้องดำเนินการแจ้ง ผู้ที่เกี่ยวข้องทราบ

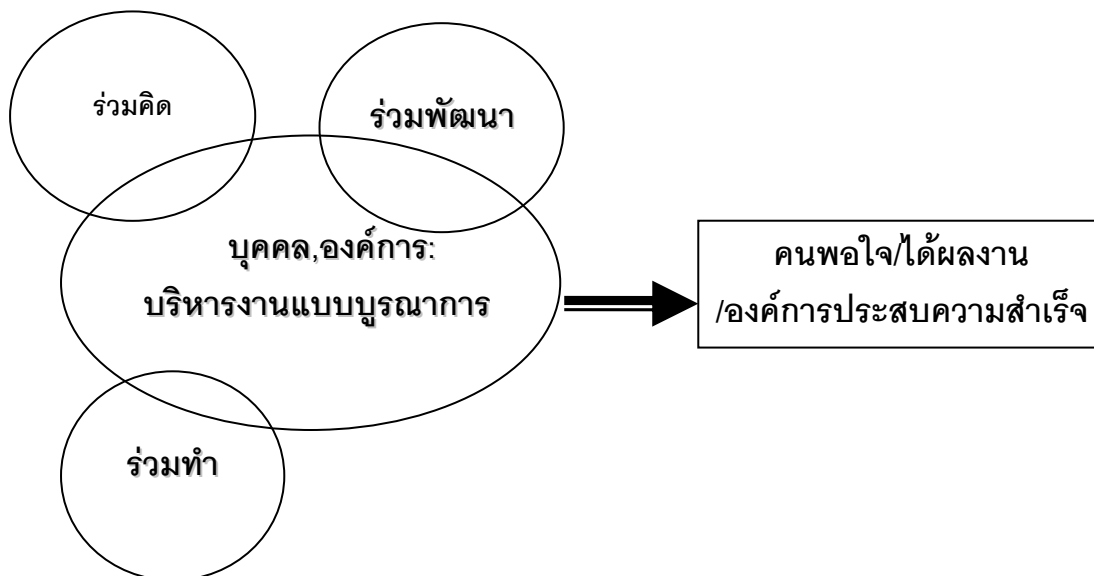
ประเด็นหนึ่งที่สำคัญการจัดทำแผนการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรนำข้อมูล มาวิเคราะห์เพื่อระบุผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือ Stakeholders ซึ่งหมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ได้รับผลกระทบทั้งทางบวกหรือทางลบจากการตัดสินใจ พบว่ามีเหตุผล 6 ประการ ที่ชุมชนคิดว่าตัวเองเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

1. ใกล้ชิดกับปัญหาที่ตัดสินใจ เช่น ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้โครงการ
2. มีประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เช่น นักธุรกิจมองว่าโครงการนั้นช่วยพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน
3. มีประโยชน์ใช้สอย
4. มีความสนใจมิติทางด้านสังคมหรือสิ่งแวดล้อมที่ผลจากการตัดสินใจ
5. มีค่านิยมหรือความเชื่อทางศาสนาหรือมาตรฐานทางศีลธรรมที่ เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ต้องตัดสินใจ
6. มีอำนาจที่รับมอบหมายตามกฎหมาย เช่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ หรือ หน่วยงานของรัฐอื่น ๆ ที่มีอำนาจหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง (วันชัย วัฒนศัพท์ : 2544)

ในปัจจุบันได้มีการนำแนวคิดและทฤษฎี การบริหารจัดการแบบบูรณาการ เพื่อให้ทุกภาคส่วน เกิดการร่วมคิดร่วมทำ ร่วมพัฒนา เพื่อกระตุ้นให้ชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้องได้มี

ส่วนร่วมในการบริหารจัดการท้องถิ่น ในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน โดยมีหลักการและกรอบแนวคิดการบริหารงานแบบบูรณาการ ดังนี้

กรอบแนวคิดการบริหารงานแบบบูรณาการ : ร่วมคิดร่วมทำร่วมพัฒนา

การบริหารงานแบบบูรณาการ : ร่วมคิดร่วมทำร่วมพัฒนา

ในการบริหารงานแบบบูรณาการนี้ การดำเนินงานของบุคคลหรือองค์กร ต้องมีองค์ประกอบดังนี้

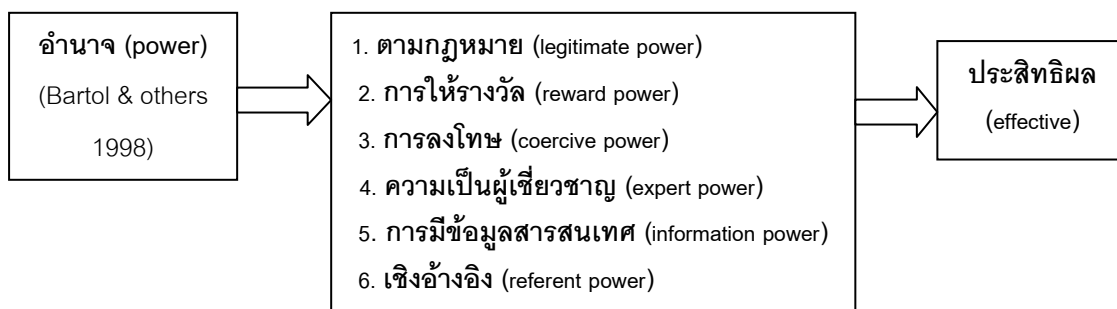
- 1) มีเจ้าภาพ
- 2) มีส่วนร่วม
- 3) มียุทธศาสตร์ วิสัยทัศน์ เป้าประสงค์พันธกิจชัดเจน
- 4) รวดเร็วลดขั้นตอน
- 5) แก้ปัญหาเร่งด่วนที่เกิดขึ้น
- 6) มีประสิทธิภาพประหยัด
- 7) เกิดผลสัมฤทธิ์

รูปแบบการบริหารงานแบบบูรณาการ : ทศนะ ดร.อนันท์ งามสะอาด

ภาวะผู้นำ (Leadership)

คือ กระบวนการมีอิทธิพล (influence) ซึ่งกันและกันระหว่างผู้นำและผู้ตาม เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ (achieve organizational objectives) และเกิดการเปลี่ยนแปลง (change)

ตัวอย่าง : ภาวะผู้นำสู่ความสำเร็จ

1. shared vision
2. team work
3. following up
4. trust
5. empowerment
6. effective communication

คุณลักษณะของผู้นำที่มีประสิทธิผล (trait of effective leaders)

1. มีลักษณะเด่น (dominance)
2. มีพลังตื่นตัวมุ่งความสำเร็จ (high energy)
3. เชื่อมั่นในตนเอง (self confidence)
4. เชื่ออำนาจแห่งตน (internal locus of control)
5. อารมณ์มั่นคง (stable)
6. น่าเชื่อถือและไว้วางใจได้ (integrity)
7. มีปฏิภาณไหวพริบ (intelligence)
8. ยืดหยุ่น (flexibility)
9. ไวต่อความรู้สึกของบุคคลอื่น (sensitive to others)

วัฒนธรรมองค์การ : Organization Culture

เจ.ซี. สเปนเดอร์ (J.C. Spender) (อ้างในเอกสารการบริหารแบบบูรณาการ : ร่วมคิดร่วมทำร่วมพัฒนา ของอนันท์ งามสะอาด) กล่าวว่า เป็นระบบความเชื่อที่สมาชิกขององค์การยึดถือร่วมกัน วัฒนธรรมองค์การ คือวิถีชีวิตของกลุ่มคนในองค์การหนึ่งๆ ที่ประพฤติปฏิบัติกัน อย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มคนนั้นๆ วัฒนธรรมองค์การที่ดีจะเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะทำให้องค์การสามารถดำเนินไปได้อย่างราบรื่นและยั่งยืน

ตัวอย่าง : วัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิตมีค่านิยมร่วม (Shared Value) คือ "Survivability" มีความหมาย ดังนี้

S = <u>S</u> pecialization	ความเชี่ยวชาญเฉพาะทางของมหาวิทยาลัย
U = <u>U</u> niqueness	การมีเอกลักษณ์ที่พัฒนาการมาจากรากฐานที่มีมาแต่เดิม
R = <u>R</u> elationship	สัมพันธภาพภายในและความร่วมมือกับภายนอก
V = <u>V</u> alue	ความมีคุณค่าในความรู้สึกของประชาคมและสังคม
I = <u>I</u> dentify	อัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัยประกอบด้วย การศึกษาปฐมนิเทศ อุตสาหกรรมอาหาร อุตสาหกรรมบริการ และพยาบาลศาสตร์
V = <u>V</u> ariation	การผันแปร การเปลี่ยนแปลงที่มหาวิทยาลัยต้องพร้อมรับ
A = <u>A</u> traction	ความมีเสน่ห์จากบุคลิกเฉพาะทั้งด้านวิชาการและความ สุนทรีย์ศาสตร์ของบุคลากรและนักศึกษา
B = <u>B</u> alance	ความสมดุลระหว่างชีวิตงานและชีวิตส่วนตัวของบุคลากร
I = <u>I</u> nnovation	นวัตกรรม
L = <u>L</u> earning	การเรียนรู้ขององค์กรและบุคลากร

I = Initiation	การเริ่มต้น
T= Total Quality	คุณภาพองค์รวม
Y= Young Blood	คนรุ่นใหม่

การมีส่วนร่วม (Participative Management)

1. การร่วมกันวางแผน (Plan)
2. การร่วมกันปฏิบัติตามแผน (Do)
3. การร่วมกันตรวจสอบ (Check)
4. การร่วมกันปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่อง (Action)

แนวทางการพัฒนาการบริหารแบบมีส่วนร่วม

1. พัฒนาศักยภาพคน พันธกิจ เป้าหมาย วิธีดำเนินการ ขององค์การอย่างชัดเจน
2. จัดตั้งทีมงานที่มีคุณภาพหลากหลาย
3. พัฒนาบุคลากรให้เป็นมืออาชีพ
4. พัฒนาระบบข่าวสารข้อมูล
5. สร้างแรงจูงใจ ให้เกียรติยกย่องบุคลากร
6. ยกย่องผู้บริหารที่เป็นมืออาชีพ
7. มีการประชาสัมพันธ์ที่ดี

<http://www.dtec.ac.th/dtec/t9.doc> 13/10/2009

3. แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา

จากการศึกษา การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนหรือคนในพื้นที่ ทฤษฎีที่ควรจะนำมาพิจารณาอีกรูปแบบหนึ่งคือ แนวคิดทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เพราะถึงแม้จะเป็นการพัฒนาคนอันเป็นรากฐานของการพัฒนาของการมีส่วนร่วมโดยใช้รูปแบบเชิงวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)

ความเกี่ยวข้องกับนโยบายการศึกษากับการพัฒนา

ปัจจุบันประเทศไทยได้เข้าสู่ยุคแห่งการแข่งขันทางเศรษฐกิจกับนานาประเทศ การที่จะพัฒนาประเทศให้ก้าวเข้าสู่โลกแห่งการแข่งขันได้อย่างประสบความสำเร็จและมีประสิทธิภาพจะต้องมีปัจจัยหลายๆ อย่างเป็นตัวผลักดัน ปัจจัยหนึ่งที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ได้เล็งเห็นความสำคัญ คือ เรื่องของการพัฒนาและยกระดับคุณภาพคน โดยยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ในฐานะคนเป็นทุนทางสังคมที่มีความสำคัญมากที่สุด และมากกว่าทุนทางสังคมในองค์ประกอบอื่นๆ การพัฒนาคนนั้น จะต้องประกอบไปด้วย

การพัฒนาทางด้านปริมาณในส่วนในช่วงอายุที่มีบทบาทต่อการพัฒนาประเทศการพัฒนาในเชิงคุณภาพโดยการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ทั้งในระบบนอกระบบหรือการศึกษาตาอธยาศัย ตลอดทั้งการศึกษาตลอดชีวิต ในขณะที่เดียวกันรัฐต้องสร้างความมั่นใจให้กับคนหรือประชาชน ในเรื่องของความมั่นคงในการดำรงชีวิต และใช้ทฤษฎีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาใช้เป็นแนวปฏิบัติ ดังนั้นนโยบายและแผนงานตลอดทั้งยุทธศาสตร์ทั้งภาครัฐและเอกชนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาทุนทางสังคมหรือ คน

ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้

ทิศทางการพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) กำหนดขึ้นบนพื้นฐานการเสริมสร้างทุนของประเทศทั้งทุนทางสังคม ทุนเศรษฐกิจ และทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เข้มแข็งอย่างต่อเนื่อง ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และอัญเชิญ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นแนวทางปฏิบัติ เพื่อมุ่งสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” ดังนั้นยุทธศาสตร์การพัฒนาคนและสังคมไทยจึงให้ความสำคัญลำดับสูงกับการพัฒนาคุณภาพคนเนื่องจาก “คน” เป็นทั้งเป้าหมายสุดท้ายที่จะได้รับผลประโยชน์และผลกระทบจากการพัฒนา ขณะเดียวกันเป็นผู้ขับเคลื่อนการพัฒนาเพื่อไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ จึงจำเป็นต้องพัฒนาคุณภาพคนในทุกมิติอย่างสมดุล ทั้งจิตใจ ร่างกาย ความรู้และทักษะความสามารถ เพื่อให้เพียงพอพร้อมทั้งด้าน “คุณธรรม” และ “ความรู้” ซึ่งจะนำไปสู่การคิดวิเคราะห์อย่าง “มีเหตุผล” รอบคอบและระมัดระวัง ด้วยจิตสำนึกในศีลธรรมและ “คุณธรรม” ทำให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและสามารถตัดสินใจโดยใช้หลัก “ความพอประมาณ” ในการดำเนินชีวิตอย่างมีจริยธรรม ซื่อสัตย์สุจริต อดทนขยันหมั่นเพียร อันจะเป็น “ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี” ให้คนพร้อมเผชิญต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีและมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม อยู่ในครอบครัวที่อบอุ่นและสังคมที่สงบสันติสุข ขณะเดียวกันเป็นพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจให้มีคุณธรรม มีเสถียรภาพและเป็นธรรม รวมทั้งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เป็นฐานการดำรงชีวิตและการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน นำไปสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน

แนวทางพัฒนา

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)

แนวทางการพัฒนาเพื่อให้เป็นไปตามพันธกิจในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพพร้อมคุณธรรมและรอบรู้อย่างเท่าทันแนวทางการพัฒนาภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ในระยะ 5 ปี ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10

ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนใน 3 มิติ คือมิติที่ 1 การพัฒนาคนให้มีคุณธรรมนำความรู้ โดยมุ่งให้เกิดการเสริมสร้างความรู้ตามความเหมาะสมของคนทุกกลุ่มทุกวัย เพื่อให้สามารถรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ก้าวสู่สังคมฐานความรู้ได้อย่างมั่นคง และสนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถของประเทศ มิติที่ 2 มุ่งเสริมสร้างคนไทยให้มีสุขภาวะที่ดี มิติที่ 3 การเสริมสร้างคนไทยให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข การคุ้มครองทางเศรษฐกิจและสังคมกระบวนการยุติธรรม การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ และมีความปลอดภัยในการดำเนินชีวิต

ในมิติที่ 1 ในข้อ (3.1)การพัฒนาคนให้มีคุณธรรมนำความรู้ เกิดภูมิคุ้มกัน โดยมุ่งเตรียมเด็กและเยาวชนทั้งด้านจิตใจ ทักษะชีวิตและความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิต การพัฒนาสมรรถนะและทักษะแรงงาน และเร่งผลิตกำลังคนเพื่อตอบสนองการพัฒนาประเทศ ส่งเสริมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการจัดการองค์ความรู้ รายละเอียดในข้อที่(2.2) มุ่งเน้นพัฒนาหลักสูตรทั้งในและนอกระบบให้หลากหลายสอดคล้องกับพัฒนาการทางสมองที่บูรณาการเรื่องศีลธรรม ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และการลดความขัดแย้งแบบสันติวิธี เป็นการสร้างความรู้ ความเข้าใจในรากเหง้าของตน และเรียนรู้การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข พัฒนาสื่อการเรียนการสอนที่จูงใจให้เด็กสนใจและใฝ่รู้ ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือ และพัฒนาคุณภาพครูให้รู้เท่าทันวิทยาการสมัยใหม่

ในมิติที่ 2 ใน ข้อ 3.2) การเสริมสร้างสุขภาวะคนไทยให้มีสุขภาพแข็งแรงทั้งกายและใจ และอยู่ในสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่ โดยมุ่งสร้างความมั่นคงด้านอาหารและการดูแลสุขภาพเชิงป้องกัน รายละเอียดในข้อ(๒) พลิกฟื้นแหล่งอาหารตามธรรมชาติให้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต โดยเฉพาะคนยากจนและด้อยโอกาส ส่งเสริมการบริโภคที่ปลอดภัย ใช้สมุนไพร ภูมิปัญญาไทย และวัฒนธรรมในการเสริมสร้างสุขภาวะที่ดี โดยส่งเสริมการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์ความรู้ที่มีอยู่และองค์ความรู้ใหม่ มาพัฒนาให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ สร้างและใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ แทนการใช้สารเคมี รวมทั้งผสมผสานเทคโนโลยีสะอาดในการทำเกษตรกรรม

ในมิติที่ 3 ข้อ(3.3) การเสริมสร้างคนไทยให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข มุ่งเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของคนในสังคมบนฐานของความมีเหตุผล ดำรงชีวิตอย่างมั่นคงทั้งระดับครอบครัวและชุมชน โดยพัฒนาระบบการคุ้มครองทางเศรษฐกิจและสังคม กระบวนการยุติธรรม สิทธิมนุษยชน รวมทั้งมีความปลอดภัยในการดำเนินชีวิต เกิดความสงบสุขในสังคม รายละเอียดในข้อ(1.2) ส่งเสริมให้ครอบครัวนำความรู้ที่เป็นทักษะในการดำรงชีวิตมาอบรม กลุ่มเกลา ชี้นำบุตรหลานบนพื้นฐานของศีลธรรมอันดีงามและความเหมาะสมพอควร ประหยัด อุดมามีวินัยในการใช้จ่าย และให้รู้จักรักเหง้าของตนเองและท้องถิ่น โดยทำกิจกรรมทางสังคมและศาสนาร่วมกัน จัดสรรเวลาสำหรับการพูดคุยกับบุตรหลานอย่างสม่ำเสมอ ควบคู่กับการเปิดพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมของครอบครัว และการสร้างค่านิยมครอบครัวอบอุ่น ผ่านสื่อและเทคโนโลยีสารสนเทศ

บทบาทภาคีการพัฒนา

การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยให้ก้าวสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ภาคีการพัฒนาทุกภาคส่วนมีบทบาทในการผลักดันแนวทางการพัฒนาไปสู่การปฏิบัติบนพื้นฐานของความร่วมมือและประสานเชื่อมโยงการทำงานอย่างบูรณาการ ดังนี้

1. ภาครัฐ กำหนดนโยบาย มาตรการ ในการกำกับดูแล สนับสนุนและประสานการทำงานที่เชื่อมโยงทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ และติดตามประเมินผล

(1) ระดับนโยบาย/ส่วนกลาง

(1.1) สร้างโอกาสทางการศึกษาและการเรียนรู้ของคนทุกกลุ่ม

สนับสนุนการพัฒนาคุณภาพคน พัฒนากำลังคนทุกระดับร่วมกับภาคอุตสาหกรรมและสถาบันศึกษา เร่งรัดการจัดทำระบบคุณวุฒิวิชาชีพ สร้างปัจจัยสนับสนุนการพัฒนาวិทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ควบคู่กับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทุกรูปแบบให้กระจายอย่างทั่วถึง และเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย รวมทั้งผลักดันสถาบัน องค์การต่าง ๆ ในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันศาสนา จัดการศึกษาที่เน้นคุณธรรมนำความรู้

(1.2) ส่งเสริมการจัดการองค์ความรู้อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะ

ส่งเสริมและผลักดันการจัดการทรัพยากรปัญญาอย่างเป็นระบบ ควบคู่กับการสร้างความรู้ ความเข้าใจให้ประชาชนเกิดความตระหนักและความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย

(1.3) พัฒนาระบบสุขภาพอย่างครบวงจร ที่มุ่งการส่งเสริม

การป้องกัน การรักษาการฟื้นฟูสภาพร่างกายและจิตใจ พัฒนาคุณภาพบริการและการผลิต

บุคลากรด้านการแพทย์และสาธารณสุข และเพิ่มศักยภาพในการเฝ้าระวังโรคทั้งโรคอุบัติใหม่และโรคระบาดซ้ำรวมทั้งเชื่อมโยงเครือข่ายส่งเสริมสุขภาพสู่ชุมชน

(1.4) กำกับดูแล ประสาน เชื่อมโยงการพัฒนาของภาคส่วนต่างๆ

ปรับวิธีการบริหารราชการที่บูรณาการการทำงานทั้งแนวดิ่งและแนบราบ ติดตามการสร้างความมั่นคงของมนุษย์ทุกช่วงวัย รวมทั้งติดตามประเมินผลการดำเนินงานในภาพรวม

(2) ระดับท้องถิ่น

(2.1) เพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการขององค์กรปกครอง

ส่วนท้องถิ่น จัดลำดับความสำคัญของการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของประชาชน รวมทั้งสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาประเทศ สามารถบริหารงบประมาณได้อย่างคุ้มค่า

(2.2) จัดบริการขั้นพื้นฐานที่จำเป็นในการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง

และมีคุณภาพดูแลความมั่นคงและปลอดภัย รวมทั้งพัฒนาระบบการคุ้มครองทางสังคมสวัสดิการสังคมที่มีคุณภาพให้ครอบคลุมประชาชนในพื้นที่

(2.3) สนับสนุนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมสุขภาวะ และ

จัดบริการสังคมให้ทั่วถึงโดยเฉพาะกลุ่มผู้ด้อยโอกาส จัดสรรงบประมาณการพัฒนาที่สมดุลทั้งเศรษฐกิจและสังคม และผลักดันการจัดทำแผนชุมชน

(2.4) ประสานและสนับสนุนการสืบค้น รวบรวม จัดเก็บ การถ่าย

ทอดความรู้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้านให้เป็นระบบ และนำมาใช้ในการพัฒนาท้องถิ่น

(2.5) ส่งเสริมและประสานให้เกิดการรวมกลุ่มในเชิงสร้างสรรค์ของ

คนในชุมชนในการทำกิจกรรมพัฒนาด้านต่างๆ รวมทั้งสร้างและเชื่อมโยงเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างภาคที่เกี่ยวข้องในการดูแล เฝ้าระวังทางสังคมทั้งในเรื่องการพัฒนการเรียนรู้ สุขภาวะ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และกระบวนการยุติธรรม

2. ธุรกิจเอกชน

(1) จัดทำบรรษัทภิบาลในองค์กร ยกกระตือรือร้นการผลิตบนฐานความรู้

เทคโนโลยี และนวัตกรรม โดยมีกระบวนการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม พัฒนาคุณภาพแรงงานด้วยการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ และการเสริมสร้างชีวิตนามัย รวมทั้งสร้างและพัฒนาระบบเครือข่ายพันธมิตรทางธุรกิจการค้า

(2) สนับสนุนการวิจัยและพัฒนาที่จะนำไปสู่การสร้างนวัตกรรม

เทคโนโลยีทางการผลิตบนฐานการพึ่งตนเอง และลดการนำเข้าเทคโนโลยีจากต่างประเทศ รวมทั้ง

การสร้างเอกลักษณ์ของสินค้าและบริการบนพื้นฐานของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย นำไปสู่การเพิ่มคุณค่าและมูลค่าทางเศรษฐกิจ

(3) ประสานความร่วมมือกับภาครัฐและสถาบันการศึกษาในการกำหนดทิศทางการพัฒนาคุณภาพคนเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน ร่วมพัฒนาหลักสูตรการศึกษา ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์สู่ระบบการเรียนการสอนในโรงเรียน ส่งเสริมการพัฒนาความรู้และทักษะ และศักยภาพของแรงงานในการดูดซับเทคโนโลยีจากต่างประเทศ

3. ประชาสังคม เป็นการรวมตัวของภาคการพัฒนาต่างๆ ประกอบด้วย ชุมชน ประชาคม มูลนิธิ สมาคม และองค์กรพัฒนาเอกชน

(1) สร้างผู้มีศักยภาพ/ผู้นำตามธรรมชาติให้เป็นแกนนำของประชาสังคม ริเริ่มกิจกรรมสร้างสรรค์ สนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง การประสานความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ ตลอดจนเป็นแกนนำในการขยายเครือข่ายประชาสังคมไปสู่ระดับประเทศ

(2) เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ และสนับสนุนการจัดการความรู้ของชุมชน อย่างเป็นระบบสร้างความรู้ใหม่ๆ ให้คนในชุมชนมีความรู้และทักษะที่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงสร้างโอกาสในการประกอบอาชีพ และเสริมสร้างสุขภาวะที่ดี โดยประสานความร่วมมือกับสถาบันการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และส่งเสริมให้ปราชญ์ ผู้รู้ ผู้สูงอายุนในชุมชน มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่

(3) จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่อย่างเป็นระบบ โดยนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาพัฒนา ต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ ดูแล ปันฟู และนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

(4) สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมแก่คนในชุมชนโดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาส ส่งเสริมการออม พัฒนาวិสาหกิจชุมชน จัดสวัสดิการชุมชน ติดตามและเฝ้าระวังทางสังคม

บทบาทในการพัฒนาระดับท้องถิ่นถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งและมีส่วนที่จะทำให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของความเป็นเจ้าของ ปลุกจิตสำนึกในการการอนุรักษ์ ดูแล รักษามรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น ดังนั้น จากเจตนารมณ์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 : เฉพาะที่เกี่ยวกับการศึกษา

มาตรา 289 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรม และการฝึกอาชีพ ตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่นนั้น และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับมาตรฐานและระบบการศึกษาของชาติ

การจัดการศึกษาอบรมภายในท้องถิ่นตามวรรคสอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องคำนึงถึงการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นด้วย

เจตนารมณ์ เพื่อกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่ส่งเสริมและรักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น และมีสิทธิหรือมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความใกล้ชิดกับประชาชน ย่อมทราบความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นตลอดจนใกล้ชิดกับศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี และ ภูมิปัญญาของท้องถิ่น บทบัญญัตินี้จึงกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนอกเหนือจากหน้าที่จัดบริการสาธารณะแล้ว ยังมีหน้าที่และสิทธิดังต่อไปนี้

- 1) บำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณีอันดี และภูมิปัญญาของท้องถิ่น
- 2) จัดการศึกษาอบรม และฝึกอาชีพให้แก่ประชาชนตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่น โดยคำนึงถึงมาตรฐานและระบบการศึกษาของชาติ
- 3) เข้าร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐโดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับมาตรฐานและระบบการศึกษาของชาติ

หมายเหตุ

- 1) หลักการคงเดิมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 แต่แก้ไขถ้อยคำให้สอดคล้องกับบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ในส่วนที่เกี่ยวข้อง
- 2) รายงานการประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 36/2550 (เป็นพิเศษ) วันพฤหัสบดีที่ 28 มิถุนายน พุทธศักราช 2550 (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550 - 2554 กรุงเทพมหานคร, 2550.) (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550. กรุงเทพมหานคร, 2550.)

การศึกษาถึงแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องอันจะนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกแห่งชาตินิยม แบบแผน และกลวิธีของการสร้างจิตสำนึกความรักชาติให้เกิดขึ้นในประเทศไทยจะ

เกิดขึ้นได้นั้นเราจำเป็นจะต้องหาแนวทางการสร้างจิตสำนึกในความเป็นชาติขึ้น เพื่อเป็นการพัฒนาประเทศในสังคมไทยปัจจุบัน ดังนั้นในรายงานฉบับนี้จะขอรวบรวมทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ทฤษฎีภาวะทันสมัย (Modernization Theory) แนวความคิดสำคัญของทฤษฎีการสร้างความเป็นทันสมัยกล่าวว่า สังคมที่ล้าหลังทุกสังคมสามารถพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นทันสมัยได้ โดยจำเป็นต้องมีปัจจัยภายนอกทำหน้าที่เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยพยายามมุ่งเสริมให้สังคมที่ล้าหลังมีลักษณะทันสมัยมากขึ้น ทฤษฎีนี้เป็นแนวคิดกระแสหลักที่พิจารณาว่าจุดมุ่งหมายของการพัฒนา คือ การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจด้วยกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมและจัดโครงสร้างทางการเมือง และการบริหารตามแบบของประเทศประชาธิปไตยตะวันตก เป็น **ทฤษฎีที่ยึดถือแนวทางทุนนิยม และวัดผลการพัฒนาจากการเพิ่มรายได้** ซึ่งจุดมุ่งหมายของการพัฒนา คือ การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ อันจะนำไปสู่การเพิ่มรายได้ของประชาชาติ ผลิตรัฐสวัสดิการประชาชาติ รายได้ต่อหัวและความผาสุกของสังคมในที่สุด ซึ่งเป็นดัชนีชี้วัดที่สำคัญ กระบวนการพัฒนาขึ้นอยู่กับบทบาทของรัฐบาลในการวางแผนและปฏิบัติการเพื่อสร้างสรรค์โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่เป็นประโยชน์ต่อการลงทุน การถ่ายโอนเทคโนโลยีก้าวหน้าสำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรม การพัฒนาเมืองที่จะมีผลแพร่กระจายไปยังเกษตรกรรม และชุมชนชนบทต่อไปในที่สุด นัยสำคัญของทฤษฎีนี้ผูกพันแน่นแฟ้นอยู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและการพัฒนาการเมืองแบบเสรีประชาธิปไตย (สุมิตร สุวรรณ, 2550 : 35, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 25 : 20,26)

2. ทฤษฎีศักยภาพการพัฒนาและแพร่กระจาย (Development Potential Diffusion Theory) ประกอบไปด้วย 2 ส่วนคือ **ศักยภาพการพัฒนา** ประกอบด้วยสังกัป (concept) 4 ตัวคือ 1.ทรัพยากรธรรมชาติ 2.ทรัพยากรมนุษย์ 3. องค์การสังคม 4. ภาวะผู้นำ โดยทฤษฎีนี้เป็นการอธิบาย 4 สิ่งเหล่านี้ที่เป็นต้นเหตุให้เกิดการพัฒนาสังคม และถือว่าเป็นศักยภาพของสังคม อีกส่วน คือ **ทฤษฎีแพร่กระจาย (Diffusion Theory)** ประกอบด้วยสังกัป (concept) 1 ตัว คือ การติดต่อกับโลกภายนอก (contact) เป็นการอธิบายถึงการพัฒนาที่ว่าด้วยการติดต่อกันระหว่างสังคม โดยเฉพาะสังคมด้อยพัฒนาที่ติดต่อกับสังคมพัฒนา จะทำให้สังคมด้อยพัฒนามีระดับการพัฒนาสูงขึ้น **ทฤษฎีศักยภาพการพัฒนาและแพร่กระจาย** มีตัวเชื่อมคือ การฝึกอบรม (training) ซึ่งทางวิชาการเรียกว่า ตัวแปรแทรก (intervening variable) สำหรับนักปฏิบัติการพัฒนาสังคมจะมองตัวนี้เป็นปัจจัยเหตุให้เกิดการพัฒนาอีกสิ่งหนึ่ง ดังนั้นสังคมจะพัฒนาตามทฤษฎีนี้ สังคมจะพัฒนาได้โดยมีเหตุปัจจัย 6 ประการคือ ทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรมนุษย์ องค์การสังคม ภาวะผู้นำ การติดต่อกับโลกภายนอก และการฝึกอบรม
(สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2550:14-15)

3. ทฤษฎีพึ่งพา (Dependency Theory) ในทศวรรษที่ 1960 ได้มีนักวิชาการสายยุโรป เช่น กุนนาร์ ไมด์ดัล (Gunnar Myrdal) , ดัดเลย์ ซีเยร์ (Duley Seer) , พอล สตรีทเทิน (Paul Streeten) ได้คัดค้านแนวความคิดทฤษฎีภาวะทันสมัย โดยเสนอว่าแนวความคิดดังกล่าวไม่สามารถใช้ให้เป็นประโยชน์ประเทศโลกที่ 3 ได้ นอกจากนั้นนักวิชาการสายลาตินอเมริกา อาทิ Frank , Cardoso , Doossantos ได้เสนอว่า ทฤษฎีภาวะทันสมัยสามารถนำไปใช้ในประเทศด้อยพัฒนาได้สำเร็จ เพราะยังพัฒนาไป “คนรวยยิ่งรวย แต่คนจนยิ่งจนลง ” หรือที่เรียกว่า “รวยกระจุก แต่มจนกระจาย” เขาจึงต่อต้านทฤษฎีภาวะทันสมัยเป็นอย่างมาก และได้เสนอแนวคิดทฤษฎีพึ่งพา

แนวความคิดแบบชาตินิยม ที่ถูกนำเข้ามาใช้ในแต่ละช่วงประวัติศาสตร์ไทย เพราะแนวคิดดังกล่าวเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของชาติและก่อให้เกิดสำนึกรวมของความเป็นชาติหรือจิตสำนึกสาธารณะ โดยแนวความคิดแบบชาตินิยมนี้มีความหมายถึง อุดมการณ์ที่สร้างและบำรุงชาติในลักษณะที่เป็นมโนทัศน์ ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มมนุษย์ หรืออาจเป็นการรักษาลักษณะพิเศษของอัตลักษณ์ การเป็นอิสระในทุกเรื่อง การกินดีอยู่ดีและการชื่นชมความยิ่งใหญ่ของชาติตนเอง สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนจัดว่าเป็นคุณค่าพื้นฐานของความเป็นชาตินิยมในแบบอุดมคติ

ด้วยแนวความคิดแบบชาตินิยมดังกล่าวนี้เอง ได้ถูกหยิบนำมาใช้กับสังคมไทยหลายต่อหลายครั้งมีหลักฐานอย่างชัดเจน เช่น การสร้างความรักชาติความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในสมัยรัชกาลที่ 6 เพื่อด้านอิทธิพลจากชาติมหาอำนาจ หรือ การสร้างค่านิยมในการรักชาติในสมัยจอมพลป.พิบูลสงครามในสมัยรัชกาลที่ 8 ในขณะที่ตกอยู่ภายใต้สภาวะของสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้น นอกจากนี้ภายใต้วิกฤตการณ์ต่างๆ ของชาติ การนำเพียงแค่แนวความคิดชาตินิยมมาใช้เพียงอย่างเดียวเพื่อแก้ไขสถานการณ์คงจะเป็นไปไม่ได้ จากศึกษาเห็นว่าแนวความคิดชาตินิยมส่งผลให้พัฒนาเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ (Modernization) และความทันสมัย ดังนั้นการศึกษาเพื่อพัฒนาระบบการปลูกจิตสำนึกชาตินิยมในสังคมไทยนี้ จำเป็นจะต้องนำทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาใช้ควบคู่กับแนวความคิดชาตินิยม เพื่อเป็นการพัฒนาระบบการชาตินิยมและนำมาแก้วิกฤติของชาติได้ ทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีภาวะทันสมัย (Modernization Theory) ทฤษฎีศักยภาพการพัฒนาและแพร่กระจาย (Development Potential Diffusion Theory) และทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency Theory)

การใช้ทฤษฎีเข้ามาศึกษานั้นจะเป็นหลักในการคิดและการค้นคว้าในการศึกษา
 อย่างเป็นระบบ เพื่ออธิบายถึงปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นทั้งในอดีตและ
 ปัจจุบัน **ซึ่งทฤษฎีเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ มีความสำคัญและมีพื้นฐานมาจากความเป็น**
ชาตินิยม เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชาติ และสามารถนำมาแก้ไขวิกฤติการณ์ต่างๆ ของ
 ชาติได้ ตั้งแต่ในอดีต ดังนั้นในบริบทของสังคมปัจจุบันก็ย่อมสามารถนำทฤษฎีเหล่านี้ มาใช้ศึกษา
 เพื่อช่วยในการแก้ไขปัญหาของวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เพราะประวัติศาสตร์ซ้ำรอยเสมอ
 การใช้กลวิธีในอดีตที่เคยใช้แล้วนั้นสามารถ นำกลับมาศึกษากระบวนการทางความคิดและวิธีการกัน
 ใหม่อีกครั้ง

จากองค์ความรู้เรื่องของชาตินิยม ดังกล่าวสามารถนำกลับมาแก้ไขวิกฤติการณ์
 บ้านเมืองในภาวะปัจจุบันได้ เช่น สร้างความสมานฉันท์ ความสามัคคี โดยปลูกจิตสำนึกชาตินิยม
 เป็นตัวขับเคลื่อนที่สำคัญ จะเห็นได้ว่าทั้งในประเทศและต่างประเทศ ต่างก็ใช้จิตสำนึกเรื่อง
 ชาตินิยมในการสร้างชาติ ให้พัฒนาและก้าวหน้า แม้ประเทศนั้นจะผ่านวิกฤติอันเลวร้ายแล้วก็ตาม
 ดังเช่น ประเทศเยอรมนี และญี่ปุ่น ฯลฯ ประเทศไทยนับได้ว่าเป็นประเทศหนึ่งที่ยอมรับและ
 ชื่นชมแนวความคิดชาตินิยม จากทั้งตะวันตกและตะวันออกผสมผสานกัน โดยเฉพาะสถานการณ์
 ขณะที่ประเทศชาติเกิดแรงกระตุ้นมาจากปัจจัยภายนอกประเทศ ที่ส่งผลให้สังคมไทยหันมารวม
 และร่วมใจกันในสังคม ดังนั้นสมควรที่จะหันมามุ่งพิจารณาแนวทางการแก้ไขปัญหา ความ
 แตกต่างทางความคิดของชาติ จากการใช้จิตสำนึกแบบชาตินิยมมาเป็นตัวชูโรงมาแก้ปัญหาต่างๆ
 ให้ลุล่วงไปได้อย่างดีที่สุด และนำพาประเทศไปสู่สภาวะที่เข้มแข็งพร้อมที่จะยืนหยัดต่อสู้กับอารยะ
 ประเทศต่างๆ แทนที่จะมีขัดแย้งกันเองเหมือนในปัจจุบัน

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ลำยอง ปลั่งกลาง (2546) ได้วิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา
 และการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ชุมชนนอกเกาะเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมี
 วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความต้องการและความพร้อมของชุมชนและศึกษาสภาพปัญหา แนว
 ทางการพัฒนาศักยภาพของการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่ ตำบลไผ่ลิง ตำบลหันตรา
 และเทศบาลเมืองอยุธยา ซึ่งเป็นพื้นที่นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ผลการศึกษาสรุปได้
 ชุมชน ซึ่งประกอบด้วย กลุ่มประชาชนและกลุ่มผู้นำชุมชนมีความต้องการให้มีการจัดการ
 ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่ สำหรับความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว นั้น กลุ่ม
 ประชาชนส่วนใหญ่ต้องการเป็นผู้มีส่วนร่วมในการระบุปัญหาและสาเหตุของปัญหา ขณะที่กลุ่ม
 ผู้นำชุมชนส่วนใหญ่ต้องการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลการจัดการท่องเที่ยว ผล

การศึกษาความพร้อมพบว่า ทั้ง 2 กลุ่มมีความพร้อมในระดับปานกลาง ในส่วนของปัญหาอุปสรรคและแนวทางพัฒนาศักยภาพ พบว่า ปัญหาคือสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวยังไม่เรียบร้อยเท่าที่ควร เส้นทางคมนาคมไม่สะดวกเพียงพอ รวมทั้งชุมชนขาดความรู้ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แต่เป็นว่าแนวทางพัฒนาศักยภาพควรจัดฝึกอบรมให้ความรู้ การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ การส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยว และควรมีความร่วมมือของทุกฝ่ายในชุมชน

นอกจากนี้ สุขสวัสดิ์ มณีโชติ (2546) ศึกษาเรื่องยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน:กรณีศึกษาประชาชนตำบลไทรทอง อำเภอชัยบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานีโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของประชาชนตำบลไทรทอง อำเภอชัยบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อพัฒนา ยุทธศาสตร์ การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของประชาชนตำบลไทรทอง อำเภอชัยบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อประเมินและปรับปรุงยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของประชาชนตำบลไทรทอง อำเภอชัยบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชายที่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาปีที่ 6 หรือเทียบเท่า มีอาชีพทำนา -ทำสวนเป็นส่วนใหญ่ สมาชิกส่วนใหญ่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์และได้ร่วมรับข่าวสารน้อย การพัฒนายุทธศาสตร์ การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของประชาชนตำบลไทรทองโดยนำข้อมูลที่ได้รับมาพัฒนาเป็นยุทธศาสตร์ ซึ่งผู้รอบรู้เฉพาะทาง (SMS) มีความเห็นว่าเหมาะสม สอดคล้องระดับมาก และได้ดำเนินการทดลองใช้ยุทธศาสตร์ โดยใช้เทคนิค F.S.C ผลการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของประชาชน พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความรู้ในการจัดทำยุทธศาสตร์ในการจัดการป่าชุมชนของประชาชนอยู่ในระดับสูง และมีความรู้สูงกว่าก่อนเข้าร่วมประชุมฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และทักษะในการปฏิบัติร่วมคิดร่วมตัดสินใจและจัดทำยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของประชาชนอยู่ในระดับสูง

อนึ่ง พิษยจันทร์ ทิพย์ประภา (2550) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวมรดกโลกเชิงประวัติศาสตร์อย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาบริเวณเกาะเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยของการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวมรดกโลกเชิงประวัติศาสตร์อย่างยั่งยืน ตลอดจนปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ไข ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีส่วนร่วมต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวมรดกโลกเชิงประวัติศาสตร์อย่างยั่งยืน ระดับมาก ในเรื่องความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์อย่างยั่งยืน การรู้คุณค่าโบราณสถาน เจตคติของประชาชนต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์ และการมีส่วนร่วมในการ

แก้ปัญหาเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวมรดกโลกเชิงประวัติศาสตร์อย่างยั่งยืนกับหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนในระดับน้อย

อย่างไรก็ตาม เศรษฐร์ ยวงนิษฐ์ (2550) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมและการส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่อุทยานแห่งชาติของภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานและสภาพทั่วไปของพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่จะส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เพื่อศึกษาศักยภาพความเป็นไปได้และข้อจำกัดของพื้นที่ที่จะส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของภาครัฐและเอกชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ เพื่อศึกษาความคิดเห็นและรูปแบบที่ต้องพัฒนาพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ผลการศึกษาพบว่ากล่าวโดยสรุปประชาชนในพื้นที่อุทยานแห่งชาตินั้น มีส่วนร่วมในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในทุกพื้นที่มากที่สุดอยู่ในระดับของการใช้ประโยชน์จากพื้นที่อุทยาน การเกี่ยวข้องและการให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ นอกจากนี้ชาวบ้านมีความต้องการให้มีการพัฒนา และปรับปรุง คือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีความน่าสนใจมีศักยภาพสูงขึ้น พัฒนาแหล่งบริการข้อมูลท่องเที่ยว จัดให้มีโครงการพัฒนาและการเรียนรู้ที่น่าสนใจ

ทำนองเดียวกันนี้ พระสมศักดิ์ สิริโน (ภักดีเสนานฤนาท) (2546) ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวมูเซอดำบ้านอุ้มยอม ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทบทวนชีวิตดั้งเดิมของชาวลานูบ้านอุ้มยอม เพื่อทบทวนและสรุปบทเรียนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของบ้านอุ้มยอมและผลกระทบที่มีต่อชีวิตของชาวลานูบ้านอุ้มยอม เพื่อศึกษาและพัฒนาแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชนเผ่ามูเซอดำบ้านอุ้มยอม ผลการศึกษาพบว่าการมีส่วนร่วมซึ่งชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวมูเซอดำบ้านอุ้มยอม ทำให้ทราบว่าโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านอุ้มยอมอาจเรียกได้ว่าเป็นโครงการนำร่องในการพัฒนาศักยภาพชุมชนบนพื้นที่ราบสูงหรือชุมชนชาวเขาไปพร้อมๆกันกับการสร้างรายได้ การฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมประเพณีชนเผ่า การถ่ายทอดวัฒนธรรมของชาวเมลลูลูสาธารณชนชุมชนชาบบ้านอุ้มยอมเป็นเสมือนตัวแทนชนเผ่าหลายๆ และการถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นชุมชนที่อยู่ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม ความมั่งคั่งทางจิตใจ มิตรไมตรี ที่มีความพร้อมมอบให้แก่ทุกคน ความสมบูรณ์ทางธรรมชาติ ความลึกซึ้งทางความเชื่อและศรัทธาของ

คนในชุมชนที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษรุ่นแล้วรุ่นเล่า โดนผ่านผู้อาวุโสของหมู่บ้านได้อย่างน่าประทับใจ

และที่น่าสนใจ คือ นุปผา พิกุลแก้ว (2550) ที่ศึกษาเรื่อง “โครงการแนวทางการมีส่วนร่วมของภาคธุรกิจในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติอย่างยั่งยืนบนพื้นที่เกาะช้าง กิ่งอำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด” โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสถานการณ์ความร่วมมือและการสนับสนุนการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติอย่างยั่งยืนในมุมมองของธุรกิจ เพื่อศึกษาปัจจัยข้อจำกัดในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติอย่างยั่งยืนของภาคธุรกิจ เพื่อหาแนวทางการเข้าไปมีส่วนร่วมในการสนับสนุนและแก้ไขปัญหาในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติอย่างยั่งยืนของภาคธุรกิจ ผลการศึกษาพบว่า สถานการณ์ความร่วมมือในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติบนพื้นที่เกาะช้างของภาคธุรกิจในเรื่องความเห็นที่มีต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติพบว่า ภาคธุรกิจส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าเกาะช้างมีสภาพเป็นธรรมชาติสวยงามดึงดูดนักท่องเที่ยวร้อยละ 96.1 และไม่เห็นด้วยต่อสภาพการมีเส้นทางคมนาคมสะดวกปลอดภัย เช่น ถนน ป้ายบอกทางถึงร้อยละ 78.5 และภาคธุรกิจเคยจัดกิจกรรมท่องเที่ยวทางธรรมชาติส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมน้ำตก ร้อยละ 70.7 และกิจกรรมที่ภาคธุรกิจจัดน้อยที่สุดคือ กิจกรรมแพคเกจทัวร์ชาวบ้าน (โฮมสเตย์) เพียงร้อยละ 9.3 นอกจากนี้ภาคธุรกิจส่วนใหญ่มีกระบวนการเข้าไปมีส่วนร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยการให้คำแนะนำและประสานงานติดต่อนำเที่ยวให้พาลูกค้าเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวร้อยละ 47.8 รองลงมาคือ ให้คำแนะนำเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวแก่ลูกค้าที่มาใช้บริการร้อยละ 28.8 และการจัดบุคลากรให้บริการแก่ลูกค้าที่มาใช้บริการร้อยละ 23.4 มีผู้ประกอบการส่วนน้อยที่ดำเนินการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวโดยมีแนวทางตามขั้นตอนในเรื่องการวางแผน การกำหนดงบประมาณ การกำหนดบุคลากร การกำหนดวิธีการวัสดุอุปกรณ์ และมีการประเมินผลการจัดกิจกรรมเพื่อการปรับปรุงแก้ไข นอกจากนี้ยังพบว่าภาคธุรกิจส่วนใหญ่ไม่เคยเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติบนพื้นที่เกาะช้างร้อยละ 52.7

ปัจจัยข้อจำกัดในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติอย่างยั่งยืนบนพื้นที่เกาะช้าง ภาคธุรกิจส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าเป็นด้านนโยบายจากองค์กร/หน่วยงานภาครัฐ และด้านการบริหารจัดการของภาคธุรกิจเป็นปัจจัยข้อจำกัดในระดับน้อยที่สุด ส่วนในด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคมภาคธุรกิจเห็นว่าเป็นปัจจัยข้อจำกัดในระดับน้อย โดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนหรือผู้นำท้องถิ่น และช่วงระยะเวลาที่ใช้ในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติร่วมกันในพื้นที่บนเกาะช้าง นอกจากนี้ยังมีปัจจัย

ข้อจำกัดอื่นๆในเรื่องเกี่ยวกับวิธีการดำรงชีวิตของผู้ประกอบธุรกิจ เส้นทางเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยว ไม่ได้มาตรฐาน ระบบการขนส่งโดยเฉพาะรถยนต์โดยสารไม่เพียงพอ สภาพแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สมบูรณ์มีจำนวนลดลง สิ่งอำนวยความสะดวกเช่น ห้องน้ำไม่สะอาด

ภาคธุรกิจมีความคิดเห็นต่อแนวทางการเข้าไปมีส่วนร่วมในการสนับสนุน การพัฒนาการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติอย่างยั่งยืนในระดับค่อนข้างเห็นด้วย โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ภาคธุรกิจมีความคิดเห็นในระดับเห็นด้วยอย่างยิ่ง ส่วนด้านที่ภาคธุรกิจมีความคิดเห็นในระดับค่อนข้างเห็นด้วยได้แก่ ด้านการพัฒนาการให้บริการสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านการวางแผนพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติและด้านการพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ

ภาคธุรกิจมีแนวทางการแก้ไขปัญหาในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการสนับสนุน การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติอย่างยั่งยืนบนเกาะช้าง โดยให้มีการกำหนด แผนงานประจำปีในการพัฒนาการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ การปรับปรุงเส้นทางคมนาคมให้ได้มาตรฐานตลอดจนพัฒนาไปยังบริเวณแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงที่สำคัญให้มีการใช้กฎหมายในการควบคุม ดูแล รักษาสภาพแวดล้อม พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกและโครงสร้างพื้นฐานสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติบนพื้นที่เกาะช้างให้เป็นที่รู้จัก และมีและมีการจัดระบบการควบคุมดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรให้คงสภาพเดิมให้มากที่สุด

ตัวอย่างเช่น

ขึ้น ศรีสวัสดิ์ (2550) ได้ศึกษาเรื่อง การท่องเที่ยวเชิง

วัฒนธรรม : กรณีศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนชาวกวยในเขตอีสานใต้และลาวใต้ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อสำรวจสภาพทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่มีลักษณะเด่นของชุมชนชาวกวย (ส่วย) ในเขตอีสานใต้และลาวใต้ เพื่อศึกษาความเชื่อมโยง สัมพันธระหว่างชุมชนชาวกวยในเขตอีสานใต้และลาวใต้ เพื่อศึกษาแนวทางการท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรมของชุมชนชาวกวยในเขตอีสานใต้และลาวใต้ ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนชาวกวยในเขตอีสานใต้ยังมีอยู่จำนวนมาก โดยเฉพาะในเขตพื้นที่จังหวัด บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี และบางส่วนของจังหวัด มหาสารคาม รวมทั้งหมดประมาณ 4774,486 คน โดยมีอยู่หนาแน่นในเขตพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดสุรินทร์ ส่วนลาวใต้มีอยู่ประมาณ 45 ,498 คน ส่วนใหญ่จะมีอยู่ในแขวงสาละวันและจำปาสัก ลักษณะเด่นของชุมชนดังกล่าว แนวคิด ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และการประกอบอาชีพ เช่น การเลี้ยงช้าง และการทอผ้า

ชุมชนชาวกวยทั้งในเขตอีสานใต้และลาวใต้ มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ในทางประวัติศาสตร์ทางชาติพันธุ์และทางวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาใน

ตระกูลมอญ-เขมร มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาร่วมกัน โดยมีการอพยพมาจากภาคเหนือของประเทศไทย แยกเพื่อกาฮิมาลัยด้วยกันเมื่อประมาณ 3,500 ปีก่อน และมีการกระจายกันอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งในเขตอีสานใต้และลาวได้ด้วย

แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนชาวกวย อาจทำได้โดยการสำรวจสภาพชุมชนที่มีลักษณะเด่นทางวัฒนธรรม และขึ้นบัญชีไว้อย่างเป็นทางการเป็นระบบในรูปแบบของฐานข้อมูลในคอมพิวเตอร์ และเผยแพร่ให้กับธุรกิจท่องเที่ยวโดยผ่านการประชุมสัมมนา ในรูปของเอกสาร แผ่นพับ โปสเตอร์และอินเทอร์เน็ต ได้รับรู้และเข้าใจในแนวทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน ทั้งต่อนักท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวในระยะยาว

แนวทางการกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อการพึ่งพาในกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน สามารถทำได้โดยการประสานความร่วมมือระหว่างประเทศที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกัน เช่น การอำนวยความสะดวกในการเดินทางโดยไม่ต้องมีวีซ่า (Visa) ระหว่างกัน การให้ข้อมูลข่าวสารแก่นักท่องเที่ยวอย่างกว้างขวางทั้งของประเทศตนเองและประเทศเพื่อนบ้านที่มีแหล่งท่องเที่ยวในลักษณะเดียวกันและการใช้บัตรเดินทางท่องเที่ยวร่วมกันของกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน

แผนการถ่ายทอดผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย

คณะวิจัยจะนำเสนอผลการวิจัย ต่อ หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน เช่น กรมศิลปากร สำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัด สำนักงานจังหวัด องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชน ในพื้นที่แหล่งมรดกโลก โดยใช้วิธีการสัมมนา เพื่อให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้รับทราบ และร่วมกันแสวงหาแนวทางขยายผลการวิจัยให้เกิดเป็นรูปธรรม ซึ่งการดำเนินการนี้จะกระทำภายในเวลา 2 เดือน หลังจากเสร็จสิ้นการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัยและสถานที่เก็บข้อมูล

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้มุ่งแสวงหาแนวทางในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการมรดกโลก คณะผู้วิจัยจึงใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบ ผสม (Mix Method) คือ การวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การวิจัยเชิงคุณภาพ

1.1 แหล่งข้อมูล

1. ข้อมูลจากเอกสาร โดยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ภาพถ่าย และสื่อต่าง ๆ เพื่อสังเคราะห์และวิเคราะห์ให้ทราบถึงความเข้าใจ และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการมรดกโลก ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

2. ข้อมูลจากบุคคล โดยการรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นกลุ่มเป้าหมายของการวิจัย ใช้วิธีการดังนี้

1) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In depth Interview) จากบุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐ และเอกชน ผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการ และประชาชนชาวบ้านในชุมชน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ซึ่งประกอบด้วยคำถามเพื่อให้ได้ข้อมูลในด้าน ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมรดกโลก การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการมรดกโลกในมิติของชุมชน และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการมรดกโลก

2) การสนทนากลุ่มย่อย (Small Group Discussion) เพื่อให้ได้ข้อมูลจากบุคคลที่ทราบข้อมูลจริงในพื้นที่ ประกอบด้วย ประชาชนในชุมชน ผู้แทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จากอุทยานประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร สภาวัฒนธรรมจังหวัด โดยมีการกำหนดประเด็นการสนทนาตามกรอบแนวทางของการวิจัย

1.2 เครื่องมือวิจัยและการรวบรวมข้อมูล

การวิจัยเรื่องนี้ใช้เครื่องมือและวิธีการรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. แบบสังเคราะห์สรุปข้อมูล สำหรับวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ในส่วนที่เกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการมรดก

โลก ซึ่งคณะวิจัยรวบรวมจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ และการเก็บรวบรวมจากแหล่งสาธารณะในพื้นที่มรดกโลก

2. แบบสัมภาษณ์ สำหรับการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

เพื่อสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นผู้เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐและเอกชน ผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการ และประชาชนชาวบ้านในชุมชน ซึ่งคณะวิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสัมภาษณ์ซึ่งประกอบด้วยคำถามเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการมรดกโลกตามกรอบแนวคิดของการวิจัย

แนวคำถามในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก มีประเด็นดังนี้

1) ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมรดกโลก

- ความเป็นมาของมรดกโลก
- ความสำคัญของมรดกโลก
- ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับจากการเป็นมรดกโลก
- ผลกระทบของมรดกโลกต่อเศรษฐกิจชุมชน
- ผลกระทบของมรดกโลกต่อวิถีชีวิตชุมชน

2) การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการมรดกโลกในมิติของชุมชน

- ความรู้สึกต่อการมีหรือไม่มีมรดกโลก
- ความภาคภูมิใจและความหวงแหนในมรดกโลก
- คุณค่าของมรดกโลก
- ความสำคัญของชุมชนในการมีส่วนร่วมบริหารจัดการมรดกโลก
- มุมมองเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการมรดกโลก

3) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการมรดกโลก

- การยอมรับของชุมชนในการมีส่วนร่วมบริหารจัดการมรดกโลก
- บทบาทของชุมชนในการมีส่วนร่วมบริหารจัดการมรดกโลก
- หน่วยงานที่ควรเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการมรดกโลก
- วิธีการหรือแนวทางที่ชุมชนจะมีส่วนร่วมในการพัฒนามรดกโลกอย่างยั่งยืน
- ปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมบริหารจัดการมรดกโลก

3. แบบสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ สำหรับการสนทนากลุ่มย่อย

โดยกำหนดประเด็นคำถามเพื่อนำไปสู่การอภิปรายแสดงความคิดเห็น ในเรื่องความรู้ความเข้าใจ

เกี่ยวกับมรดกโลก และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการมรดกโลก เพื่อให้ได้ข้อมูล สำหรับการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.3 การตรวจสอบข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากการรวบรวมข้อมูลจากบุคคลที่เป็นกลุ่มเป้าหมายแล้ว เพื่อให้มั่นใจว่าการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นไปอย่างถูกต้อง คณะวิจัยได้ดำเนินการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูล ได้วิเคราะห์เพื่อสร้างข้อสรุปตามกรอบแนวคิดของการวิจัยและดำเนินการวิเคราะห์ผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.4 การนำเสนอผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยใช้วิธีการเขียนพรรณนา โดยจำแนกเป็น 2 ส่วน คือผลการวิจัยที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากบุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก และผลการวิจัยที่ได้จากการสนทนากลุ่มย่อย

2. การวิจัยเชิงปริมาณ

การวิจัยเชิงปริมาณมีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมข้อมูลจากประชาชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายด้วยการสำรวจแบบวัดครั้งเดียว (one shot descriptive) มีวิธดำเนินการดังนี้

2.1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรของการวิจัยคือประชาชนที่มีครัวเรือน ในบริเวณพื้นที่รอบแหล่งมรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

กลุ่มตัวอย่าง การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง ใช้ตารางสำเร็จรูปของ Taro Yamane ที่ระดับนัยสำคัญ .05 ค่าความคลาดเคลื่อนร้อยละ ± 5 โดยจะดำเนินการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างในแต่ละพื้นที่แหล่งมรดกโลก 2 แหล่ง แหล่งละ 400 ตัวอย่าง และใช้การสุ่มตัวอย่างแบบง่าย

2.2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือแบบสอบถามที่คณะวิจัยได้สร้างข้อคำถามจากกรอบแนวคิดของการวิจัย ซึ่งในการพัฒนาแบบสอบถามได้นำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ 3 คนพิจารณาตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (content validity) เพื่อให้ข้อคำถามครอบคลุมเนื้อหาตามจุดมุ่งหมาย แล้วนำไปทดลองใช้กับประชาชนที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 คน และทดสอบค่าความเชื่อมั่น (reliability) โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient)

ลักษณะของแบบสอบถาม เป็นแบบสอบถามชนิดปลายปิด
ประกอบด้วยข้อคำถาม 4 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 7 ข้อ

ตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการมรดกโลก
จำนวน 8 ด้าน

ตอนที่ 3 สภาพปัญหาที่พบในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะต่าง ๆ

2.3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะวิจัยดำเนินการแจกแบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่แหล่งมรดกโลกอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา จำนวน 400 ฉบับ และ พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยฯ จำนวน 400 ฉบับ และรอเก็บทันทีเพื่อนำไปวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

2.4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมจะดำเนินการวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปครั้งนี้ คณะวิจัยได้นำนักคะแนนของการตอบแบบสอบถามของแต่ละข้อดังนี้

การมีส่วนร่วมมากที่สุด	5 คะแนน
การมีส่วนร่วมมาก	4 คะแนน
การมีส่วนร่วมปานกลาง	3 คะแนน
การมีส่วนร่วมน้อย	2 คะแนน
การมีส่วนร่วมน้อยที่สุด	1 คะแนน

และคณะวิจัยได้ใช้เกณฑ์ในการพิจารณาค่าเฉลี่ยใช้เกณฑ์การแบ่งช่วงขั้นเท่ากัน

4.21 - 5.00	หมายถึง ระดับการมีส่วนร่วมมากที่สุด
3.41 - 4.20	หมายถึง ระดับการมีส่วนร่วมมาก
2.61 - 3.40	หมายถึง ระดับการมีส่วนร่วมปานกลาง
1.81 - 2.60	หมายถึง ระดับการมีส่วนร่วมน้อย
1.00 - 1.80	หมายถึง ระดับการมีส่วนร่วมน้อยที่สุด

โดยการวิเคราะห์ คณะวิจัยได้ใช้ค่าสถิติ ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบน

มาตรฐาน ค่า t-test และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-way ANOVA)

และนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยตารางและการเขียนพรรณนา

สถานที่เก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูลการวิจัยจะดำเนินการในชุมชนบริเวณรอบพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ในเขตอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และชุมชนบริเวณรอบพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย - ศรีสัชนาลัย - กำแพงเพชร ในเขตอำเภอเมือง อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย และอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

ระยะเวลาทำการวิจัยและแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย

ระยะเวลาดำเนินการวิจัย 1 ปี ตั้งแต่ ตุลาคม 2552 ถึง กันยายน 2553

งาน/เวลา	ตุลาคม 2552 – กันยายน 2553											
	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.
1. เสนอโครงการวิจัย	↔											
2. สร้างและพัฒนาเครื่องมือวิจัย		↔	↔									
3. เก็บข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพ												
- แจกแบบสอบถาม				↔	↔							
- สัมภาษณ์					↔	↔						
- สันทนากลุ่มย่อย							↔	↔				
4. วิเคราะห์ข้อมูล								↔	↔			
5. จัดทำรายงานการวิจัย										↔	↔	
6. นำเสนอผลการวิจัย												↔

ปัจจัยที่เอื้อต่อการวิจัย

นอกจากทุนวิจัยแล้ว ปัจจัยที่ช่วยให้การดำเนินงานวิจัยเป็นไปอย่างสะดวก คือ ยานพาหนะสำหรับใช้ในพื้นที่เก็บข้อมูล

ผลสำเร็จและความคุ้มค่าของการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ

1 ผลผลิตที่ได้จากการวิจัย คือรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก ซึ่งหน่วยงานและผู้เกี่ยวข้องสามารถใช้เป็นแนวทางในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของชาติให้วัฒนาถาวรต่อไป

2 ผลการวิจัยนอกจากจะเป็นต้นแบบให้หน่วยงานและผู้เกี่ยวข้องได้มีโอกาสนำไปประยุกต์ใช้แล้ว ยังสร้างโอกาสให้เกิดการพัฒนาแบบอย่างอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อเพิ่มศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกในระยะยาวต่อไป